

Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології

Кафедра розвитку дитини раннього і дошкільного віку

Помазан Дмитро Сергійович

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ**

Магістерська робота зі спеціальності
012 «Дошкільна освіта»

Особистий підпис



Помазан Д.С.

Науковий керівник



докторка педагогічних наук,

професор

Бадер Світлана Олександрівна

Завідувачка кафедри



докторка педагогічних наук, професор

Бадер Світлана Олександрівна

Лубни – 2025

ЗМІСТ

	Стор
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ.....	6
1.1. Формування духовних цінностей особистості як психолого- педагогічна проблема.....	6
1.2. Фактори формування духовних цінностей майбутніх вихователів.....	16
1.3. Особливості формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи	25
Висновки до першого розділу.....	37
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ	39
2.1. Діагностика вхідного рівня сформованості духовних цінностей майбутніх вихователів.....	39
2.2. Упровадження програми формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи	55
2.3. Методичні рекомендації щодо формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально- гуманітарної роботи.....	64
Висновки до другого розділу	66
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	68
ЛІТЕРАТУРА.....	71
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Трансформаційні процеси, які притаманні сучасному суспільству, криза соціально-економічної сфери, провокують зниження рівня духовної культури суспільства в цілому, і особистості, зокрема. На жаль, сучасна молодь все більше орієнтується на матеріальні цінності (модний одяг, наявність сучасних гаджетів, авто і т.д.), втрачаючи духовні і культурні орієнтири. Особливо гостро дана проблема постає, коли ми говоримо про майбутніх вихователів як носіїв цінностей для підростаючого покоління.

Ідеї духовного розвитку особистості представлені в філософських працях І. Беха, Н. Дічика, Е. Помиткіна, Г. Сковороди тощо. У зарубіжних дослідженнях духовного розвитку особистості представляють цінність праці А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фромма, Р. Штейнера.

Проблеми духовного виховання та формування духовних цінностей розглядаються в дослідженнях таких педагогів, психологів як І. Бех, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. В працях сучасних учених таких, як Г. Голуб, М. Євтух, А. Дорошенко, І. Зязюн, З. Карпенко, В. Лаппо, Н. Максимчук, Н. Ткачова, А. Фурман, С. Щербина, та ін.

Проблема формування цінностей і ціннісних орієнтацій майбутніх вихователів є предметом дослідження таких вчених: С. Бадер, О. Галян, О. Падалка, Т. Танько, О. Лисенко та ін.

Однак, зауважимо, що проблема формування духовних цінностей майбутніх вихователів у науці представлена ідеями духовного виховання та розвитку. Потребує подальшого наукового обґрунтування поняття «духовних цінностей освіти майбутніх вихователів», виділення і характеристика відповідних педагогічних умов.

Виходячи з цього, ми визначили тему магістерського дослідження: **«Формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи».**

Об'єкт дослідження – процес формування духовних цінностей майбутніх вихователів.

Предмет дослідження – формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та упровадження програми формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи.

Завдання дослідження:

- дослідити проблему формування духовних цінностей особистості у науковій літературі;
- визначити й схарактеризувати фактори формування духовних цінностей майбутніх вихователів;
- визначити вхідний рівень сформованості духовних цінностей майбутніх вихователів;
- розробити та упровадити програму спецкурсу для формування духовних цінностей майбутніх вихователів.

У процесі роботи були використані теоретичні, емпіричні та статистичні **методи дослідження**.

Серед *теоретичних* були використані такі: аналіз наукової психолого-педагогічної літератури для характеристики ключового поняття «духовні цінності майбутніх вихователів», характеристики сутності та структури духовних цінностей майбутніх педагогів.

Емпіричні методи: бесіди, анкетування, психолого-педагогічне спостереження (під час експерименту, що констатує для виявлення вхідного рівня сформованості духовних цінностей майбутніх вихователів), педагогічний експеримент (констатуючий).

Серед *статистичних* методів ми застосували метод середнього арифметичного для підрахунку даних в процесі проведення діагностики на констатуючому етапі експерименту.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- уточнено сутність поняття «духовні цінності майбутніх вихователів»; подано їхню класифікацію;
- отримала подальший розвиток ідея формування духовно-культурних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи.

Теоретична основа дослідження побудована на фундаментальних дослідженнях А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фромма, Р. Штейнера; положеннях аксіології про природу і структуру цінностей, практичний характер їх засвоєння і детермінованості цінностей соціокультурним контекстом (С. Бадер, З. Карпенко, В. Лаппо, Н. Ткачова); ідеях професійної підготовки майбутніх вихователів (Л. Артемова, С. Бадер, Г. Беленька, А. Богуш, Л. Зданевич, Н. Лисенко, О. Листопад, І. Луценко, Т. Танько, та ін.); технології професійної підготовки майбутнього педагога (О. Антонова, О. Дубасенюк, О. Грищенко та ін.).

Теоретичне і практичне значення магістерського дослідження полягає в тому, що ми уточнили поняття «духовні цінності», розкрили сутність духовних цінностей у майбутніх вихователів, охарактеризували критерії, показники та рівні сформованості духовних цінностей майбутніх вихователів. Запропоновані нами діагностичні методики і практичний матеріал програми можуть бути використані в вищих різних типів.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (63) та додатків (5). Роботу доповнюють таблиці, рисунки. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок, з них основного тексту – 89 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ

1.1. Формування духовних цінностей особистості як психолого-педагогічна проблема

Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволяє говорити про те, що на сьогоднішній день не існує усталеної трактування категорії «цінність». Відмінною особливістю духовних цінностей є те, що вони є продуктом духовного розвитку, а, відповідно, належать до феномену свідомості і проявляються у формі певних норм, ідеалів, відносин, які зумовлюють духовний розвиток суспільства, індивіда.

Для того, щоб розібратися в сутності поняття «духовні цінності особистості», доцільно розглянути окремо поняття «цінність», «духовність», «культура».

Так, дефініція «цінність» є предметом дослідження філософії, соціології, психології та педагогіки. Аналіз змісту даного поняття починається ще з древніх філософів, які говорять про те, що головне призначення особистості – самовдосконалення.

В епоху античності Сократ першим з філософів намагався відповісти на питання, що таке благо, краса, доброта. У свою чергу, Аристотель у роботі «Велика етика» вперше вводить термін «цінне» («Тіміа»). Він ділить блага на ті, що цінуються (божественні) і ті, що викликають похвалу, а також благоможливості (влада, матеріальний достаток, краса), які можуть бути використані як для добра, так і для зла [19, с. 305].

Значна увага осмислення сутності та ролі цінностей приділяли Ф. Бекон, Т. Гоббс, Р. Декарт, Г. Лейбніц, Б. Спіноза, які вважали, що цінності проявляються в розумі, свободі, науці, прогресі. І. Кант зазначав, що цінності обумовлені цілями, яким вони підпорядковані. Так само в теорії І. Канта поняття «цінність» тісно пов'язане з поняттям «культура», яка, власне, і полягає в цінності суспільства. Філософ вважає, що моральна досконалість індивіда і суспільства в цілому є найвищою цінністю і формою культури [34].

У «Філософії права» Г. Гегеля цінність виступає еквівалентом необхідності, вираженої в вартості: «Якщо ми хочемо висловити неспецифічну, а абстрактну сторону цінності, то це будуть гроші ... Можна бути власником речі, але не можна бути власником цінності» [цит за 37].

Початок аксіологічного наукового знання зазвичай пов'язують з роботами Р. Лотце, який розділяє світ цінностей і світ явищ. Він вводить поняття «значимість», як критерій істини в пізнанні і ціннісного поведінки. Існування цінностей вчений вважає ідеальним, понад природним і об'єктивним, незважаючи на те, що вплив самих цінностей на людину може бути різним [25].

З ХХ століття проблема аксіології займає одне з центральних місць у філософській думці. Так, М. Шеллер розділяє речі на такі, які можна осмислити за допомогою інтелектуальних функцій і такі, які є носіями ціннісних якостей. Тому цінності мають об'єктивний характер, які є «особливим царством предметів». Вищою цінністю, на думку М. Шелера є любов.

Ф. Ніцше спробував здійснити переоцінку всіх цінностей, а цінності визначив, як умову збереження і вирощування життя [25, с. 242].

М. Каган в своїх дослідженнях дійшов висновку про те, що цінності - це внутрішній, емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності людини, тобто виключно духовна інтенція. Роль цінностей в суспільному і

культурному житті, на думку вченого, двояка: вона проявляється в суб'єкт-об'єктних і міжособистісних відносинах; цінності спрямовують, орієнтують, регулюють відносини людей, тому сприятливе середовище дуже важливе для засвоєння цінностей [56].

За визначенням І. Беха цінності проявляються через суб'єкт-суб'єктні відносини [5, с. 16–32]. Вчений зазначає, що духовні цінності існують лише на рівні ідеалу і до них відносить: безкорисливість, щедрість, правдивість, совість [Там само, с. 86 – 99].

За Е. Фромом у кожної особистості існує потреба в цінностях, які направляють її почуття і вчинки. Вчений ділить їх на дві категорії: офіційно визнані, усвідомлювані (релігійні та гуманістичні) цінності, дійсно існуючі.

У теорії особистості А. Маслоу головним є самоактуалізація – прагнення людини до більш повного прояву і розвитку особистісних можливостей, потенцій, які є вищим ступенем в ієрархії потреб. А. Маслоу виділяє дві групи цінностей: Б-цінності (цінності буття), до яких відносяться вищі цінності (істина, добро, краса, цілісність, життєвість, унікальність, досконалість, необхідність, повнота, справедливість, порядок, простота, багатство, легкість без зусилля, гра, самодостатність). Д-цінності (дефіцитні цінності), до яких відносяться нижчі цінності, спрямовані на задоволення певної потреби [56].

Американський вчений М. Рокіч визначає цінності як «стійке переконання в тому, що обраний спосіб поведінки або кінцева мета існування, має перевагу з особистісної або соціальної точки зору, ніж протилежний або зворотний спосіб поведінки, або кінцева мета існування» [63].

М. Рокіч виділяє дві групи цінностей: термінальні та інструментальні. Термінальні – це стійкі переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування з особистісної або громадської точки зору, варто того, щоб її досягти. У свою чергу, інструментальні – переконання в тому, що певний

спосіб дій виступає з особистісної або громадської точки зору є ключовим в будь-яких ситуаціях [63, с. 181 – 182]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що існують цінності-цілі і цінності-засоби.

У роботах О. Олексюк цінності є «похідними від співвідношення світу і людини, виражають те, що існує в світі, але і включає те, що створила людина» [41].

Т. Танько вважає, що цінності є сполучною ланкою між суспільством, соціальним середовищем і особистістю, її внутрішнім світом [54].

Таким чином, цінності – це той ідеал, норма, правило, до якого повинна прагнути особистість. Якщо цінності інтеріоризувати, тобто прийняти на особистісному рівні, вони стають ціннісною орієнтацією. Найбільш глибокий пласт цінностей становлять духовно-культурні, які мають складну структуру. У зв'язку з цим, розглянемо погляди вчених на проблему формування духовних і культурних цінностей особистості для кращого розуміння проблеми.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що з середини ХХ століття філософи і психологи починають співвідносити поняття «цінності» з духовним світом особистості. Якщо знання, раціональність становлять найважливіші компоненти свідомості, без яких будь-яка діяльність людини неможлива, то духовність, формуючись на цій основі, належить до тих цінностей, які пов'язані з сенсом життя людини.

На думку В. Рибалки духовність є внутрішньою енергією, силою особистості, цінністю, основою життя; реалізується через вчинки людини, де особистість виступає активним суб'єктом життєтворчості [48].

У своєму дослідженні ми розуміємо категорію «духовність» як цілісність, гармонію, єдність людини з природою і собою, іншими людьми, суспільством і вищими силами. Саме духовність є фундаментом, на якому вибудовується поведінка людини.

Слід зазначити, що найбільш повно духовність розкривається через сукупність цінностей: благо, добро, сенс життя, ідеал, правда, краса, віра, надія, любов.

На думку І. Зязюна особливістю духовних цінностей є їх утилітарний характер: вони не служать для чогось, а навпаки, все інше підпорядковане саме духовним цінностям особистості [22].

Природу духовних цінностей досліджують в аксіології (теорія цінностей), яка встановлює взаємозв'язок цінностей з реальним життям людини. До духовних, в першу чергу, відносять моральні і естетичні цінності, які розглядаються як вищі, тому що часто визначають поведінку людини [32].

Крім того, вчені відзначають, що духовні цінності особистості мають специфічні особливості, а саме:

- в процесі задоволення духовних потреб такі цінності збагачують духовним світ людини;
- сприйняття духовних цінностей має творчий характер (кожен по-своєму сприймає мистецтво, осмислює зміст літературного твору, у кожного в свідомості народжуються свої образи і почуття);

У свою чергу, культурні цінності в науковій літературі виділяються в окрему ланку досить рідко.

Так, культурні цінності В. Лаппо визначає, як спеціальні знаки нагадування, що вказує на деякий цінний зміст, а також як надзвичайно місткий засіб зберігання і передачі (в часі і просторі) найбільш істотної історичної інформації [29-31].

Дослідник Л. Сидоренко до культурних цінностей відносить: рідкісні колекції та окремі зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; досягнення науки і техніки, історія воєн і товариств, пов'язані з життям національних діячів, вчених і з великими національними подіями; археологічні знахідки; старовинні предмети; художні цінності; твори

скульптури; старовинні книги, поштові марки; архіви, старовинні музичні інструменти. Вони захищаються і охороняються державою, яка і реалізує право доступу до них. Вчений зазначає, що в практиці освіти в системі вищої школи викладачі не в повній мірі використовують культурні цінності як засіб підвищення рівня сформованості духовно-культурних цінностей [50].

А. Дорошенко вказує на те, що культурні цінності виконують ряд функцій: мнемонічну, комунікативну і креативну. Мнемонічна функція зв'язується з акумуляцією соціокультурної інформації про цінності відповідної культурної спільності і передачею її в часі. Культурні цінності виступають в якості механізму, що здійснює в символічній формі цілісність пам'яті культури. Стійкість культурних цінностей в часі визначається головним чином їх здатністю викликати емоційні, естетичні, образні і інші переживання і відчуття [17].

Комунікативна функція культурних цінностей пов'язана з освоєнням, актуалізацією, інтерпретацією сучасним поколінням міститься в культурних цінностях інформації, застосуванням її в життєдіяльності. У цьому випадку здійснюється синхронна трансляція багатоаспектної інформації про культуру минулого по різних каналах інформаційного простору і включення її в актуальну культуру. Синтетичне сприйняття даної інформації дозволяє створити об'ємне уявлення про явища культури відповідної історичної епохи або території.

Креативна функція культурних цінностей характеризується створенням умов для розширення світосприйняття, творчого збагачення і самоідентифікації особистості. Переосмислення спадщини минулого в актуальній культурі на основі інтерпретації текстів культурної пам'яті породжує нові смислові аспекти, збагачені попереднім досвідом. Особистісна інтерпретація культурно-історичного символу може розгортатися в різні сюжети, створюючи безліч смислових і емоційно-естетичних граней [1].

Крім того, відзначимо, що в літературі вкрай рідко зустрічається поняття «духовно-культурні цінності», частіше ми маємо справу з такими категоріями як «духовні цінності», «духовно-моральні цінності».

Ми вважаємо, що синтез духовних і культурних цінностей проявляється через їх взаємозв'язок і взаємодоповнення. Так, сприйняття культурних цінностей залишає незгладимий відбиток в душі кожної особистості, стає основою для виникнення думки, почуття, настановує на роздуми. У свою чергу, такі роздуми проявляються в різного роду сенсах, ідеях про прекрасне і жахливому, добро і зло, милосердя, справедливості і т.д. Внутрішньо прийнявши той чи інший орієнтир (цінність), особистість формує систему духовних цінностей, яка стає орієнтиром поведінки в суспільстві, майбутньої професії.

Вивчивши проблему формування духовних цінностей особистості в науковій літературі, перейдемо до конкретизації даного поняття стосовно майбутніх вихователів і розглянемо сутність і таксономію таких цінностей у студентів – майбутніх вихователів для кращого розуміння проблеми, яка досліджується.

Формування духовних цінностей майбутніх вихователів – одне з ключових завдань вищої освіти, оскільки педагоги в майбутньому транслиують свою систему цінностей на учнів, тобто є для дітей прямими носіями цінностей. Для кращого розуміння сутності категорії «духовні цінності» більш детально розглянемо складові даного поняття, а саме: «духовні цінності» і «культурні цінності».

На думку В. Лаппо, духовні цінності – це моральні, естетичні, політичні, релігійні, філософські та правові ідеї [33].

Духовні цінності представляють соціально значущі для особистості і суспільства явища і процеси або їх властивості та відносини, що впливають на вдосконалення внутрішнього світу суб'єктів, спрямовані на задоволення

потреб людей в сфері свідомості, світогляду і духовних якостей, а також на відтворення духовної культури суспільства [7].

До духовних цінностей В. Лаппо відносить: ідеали і концепції суспільного розвитку, установки і оцінки, дозволу і заборони, цілі і проекти, еталони і стандарти, норми і принципи дії, виражені в формі знань про благо, добро і зло, прекрасне і потворне, справедливе і несправедливе, правомірне і протиправне, про сенс історії і призначення людини [31, с. 61 – 73].

Схожою є класифікація Л. Сидоренко, який до духовних цінностей відносить:

- суспільні ідеали, установки і оцінки;
- нормативи і заборони;
- цілі і проекти;
- еталони і стандарти;
- принципи і дії, виражені в формі нормативних уявлень про благо, добро, зло, прекрасне і жахливе, справедливе і несправедливе;
- сенс історії і призначення людини [50, с. 21 – 43].

Ще одна класифікація духовних цінностей представлена в роботах А. Дорошенко, яка виділяє:

- цінності здоров'я – показують, яке місце в ціннісній ієрархії займає здоров'я і все пов'язане з ним, які заборони є більш-менш сильними у випадку охорони здоров'я;
- особисте життя як цінність – описують сукупність цінностей, що відповідають за сексуальність, любов і інші прояви міжстатевої взаємодії;
- сім'ю – показують ставлення до сім'ї, батькам і дітям;
- професійну діяльність – описують відносини і вимоги до роботи і фінансів для даного конкретного індивідуума;
- інтелектуальну сферу – показують, яке місце займає в житті людини мислення та інтелектуальний розвиток;

– смерть і духовний розвиток – цінності, що відповідають за ставлення до смерті, духовному розвитку, релігії та церкви;

– соціум – цінності, що відповідають за ставлення людини до держави, суспільства, політичної системи і т.п.;

– захоплення – цінності, що описують, якими мають бути захоплення і проведення вільного часу індивідумом [17]. Як бачимо, тут представлена досить широка класифікація духовних цінностей, які переплітаються з моральними, соціальними тощо.

Більш вузьку класифікацію знаходимо у Н. Максимчук, який поділяє духовні цінності на такі групи:

– наукові знання і способи їх інтерпретації (які узагальнено і символічно називають «Правдою»), причому не важливо, як ці знання об'єктивувати – усно, на друкованому або електронному носії - це когнітивний рівень духовної культури;

– уявлення про прекрасне, піднесеному (оформляються в концепцію «Краси») – естетичний рівень;

– знання про добро і зло, переконання (символічно звані «Добром») – моральні цінності - етичний рівень [35, с. 40 – 52].

І. Бех в своїх дослідженнях до духовних цінностей зараховує науку, мистецтво, освіту [5].

Цікавим для нас є дослідження О. Горіної, яка розглядає духовні цінності в єдності з релігійними і класифікує їх на такі як: віра, надія, любов.

На думку автора, віра впливає на формування самосвідомості, особистості і поведінки людини. Вона дає людині душевні сили долати труднощі в досягненні поставлених цілей, має внутрішню опору при вирішенні складних життєвих питань, лежить в основі формування ціннісних орієнтацій і відповідно моделей ставлення до світу. Надія орієнтує людину на позитивний результат подій і тим самим допомагає йому чинити опір і зазнавати несприятливі життєві ситуації. Любов несе в собі потужний

духовний заряд, життєву силу, яка дозволяє людині подолати почуття самотності, залишатися самим собою, зберігши свою цілісність, душевну гармонію і мир, реалізувати себе в глибоких відносинах з іншими [14, с. 38 – 44].

Таким чином, під духовними цінностями ми розуміємо думки, ідеї, теорії, норми, ідеали, образи, які можуть приймати форму наукових і художніх творів, творів архітектури, живопису, музики, кінофільмів, телевізійних передач, які несуть в собі високі ідеї, образи, почуття і уявлення.

До духовних цінностей освіти (Ж. Давидова) вчені відносять:

- патріотизм – любов до Батьківщини, до свого народу, до своєї малої батьківщини, соціальна солідарність;
- свобода особиста і довіру до людей, інститутів держави та громадянського суспільства, справедливість, милосердя, честь, гідність;
- сім'я – любов і вірність, здоров'я, достаток, повагу до батьків, турбота про старших і молодших, турбота про продовження роду;
- праця і творчість – повага до праці, творчість і творення, цілеспрямованість і наполегливість;
- наука – цінність знання, прагнення до істини, наукова картина світу;
- мистецтво і література – краса, гармонія, духовний світ людини, моральний вибір, сенс життя, естетичний розвиток,
- людство – мир у всьому світі, різноманіття культур і народів, прогрес людства, міжнародне співробітництво [16].

Виходячи з цього, духовні цінності майбутніх вихователів – це інтегративне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) і на себе (честь, самодостатність), яке робить поведінку майбутнього фахівця конструктивним і забезпечує можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію і самореалізацію особистості в майбутній професії та суспільстві.

До духовно-культурних цінностей освіти майбутнього вихователя ми відносимо: гуманізм, відповідальність, толерантність, гідність і честь, науку, мистецтво і літературу, самовдосконалення і творчість. Природно, даний перелік не може бути обмежений тільки даними цінностями, проте, вони є одними з пріоритетних.

Визначивши сутність поняття «духовні цінності майбутнього вихователя» і виділив найбільш значущі серед них, важливо визначити, які чинники впливають на процес їх формування. Цьому буде присвячено наступний параграф магістерської роботи.

1.2. Фактори формування духовних цінностей майбутніх вихователів.

Найважливішим завданням нашого магістерського дослідження є виявлення та характеристика факторів, які впливають на формування системи цінностей особистості в цілому і духовно-культурних цінностей освіти майбутніх педагогів, зокрема.

Спираючись на роботи відомих вчених (Л. Артемової, Т. Танько, Н. Ткачової, О. Лисенко та ін.). Ми прийшли до висновку, що існують зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на формування духовних цінностей студентів. В якості зовнішніх факторів вчені виділяють: сім'ю, засоби масової інформації, соціокультурне середовище ЗВО (колектив, різні види діяльності), суспільство і культуру в цілому.

Вплив перерахованих зовнішніх факторів може виступати в якості засобів або інструментів формування духовних цінностей освіти у майбутніх педагогів.

До внутрішніх факторів відносять: особистий суб'єктивний і культурний досвід, моральні принципи, прагнення до самовдосконалення.

Коротко зупинимося на кожному з виділених факторів.

Так, одним з домінуючих чинників є саме сім'я як первинне джерело соціалізації особистості і формування системи базових цінностей [26, с. 27 - 31]. Фактор впливу батьків на дітей має тривалий характер, тому є одним з найважливіших за ступенем впливу на дитину, і зокрема – на його життєві цінності. Вони значною мірою визначають життєвий шлях людини. Але крім свідомого, цілеспрямованого виховання на дитину впливає уся атмосфера всередині сім'ї, причому ефект цього впливу перевищує всі інші.

Найважливішою функцією сім'ї у формуванні особистості дитини є закладка морального фундаменту його особистості: засвоєння простих норм моральності (доброзичливості, правдивості, чуйності), емоційно-ціннісних уявлень, формування моральних почуттів. У сім'ї у дитини складаються перші уявлення про хороше і погане, прекрасне і потворне, добро і зло, закладаються основні (базові) потреби особистості. Саме в родині він набуває навиків спілкування з близькими людьми, отримує уроки любові до старших, співчуття, взаєморозуміння, іншими словами, проходить школу безпосереднього практичного гуманізму у взаєминах з людьми. І якщо на ранніх етапах становлення сім'ї щось недодали в цьому плані, несформованість моральних цінностей і моральних почуттів може позначатися протягом усього подальшого життя, висловлюючись в нездатності до глибоких почуттів дружби, любові, співчуття [20; 23; 46].

Нормальний процес сімейного впливу вимагає гармонійного розвитку всіх функцій сім'ї і допомагає впливати на формування особистості дитини всіма сторонами життєдіяльності, всім стилем свого життя. Основною характеристикою сімейного клімату є емоційні взаємини між членами сім'ї, в яких провідна і визначальна роль належить відносинам між подружжям-батьками, оскільки саме вони визначають загальну організацію сімейного

життя і особливості сімейного впливу. Психологічний клімат сім'ї формує у дитини гуманістичні властивості особистості і певний стиль взаємин з іншими людьми, який проявляється в його повсякденній поведінці, в контактах з товаришами і ін. Позитивні емоційні відносини між членами сім'ї сприяє розвитку співробітництва між ними, а, отже, і більш високою організації різних сторін життя сім'ї, які, в свою чергу, впливають на дитину. Особливо сильний вплив на розвиток його особистості надає правильно організоване дозвілля: читання, пізнавальні ігри, активний відпочинок. Кожна сім'я намагається відшукати основні цінності і орієнтири виховання дитини з малих років [57].

Як бачимо, саме сім'я є потужним фактором, що впливає на формування духовних цінностей майбутніх вихователів.

Мас-медіа стали одним з компонентів психосоціальної середовища проживання людства, вони претендують, і не без підстави, на роль дуже потужного чинника формування світогляду особистості і ціннісної орієнтації суспільства. Їм належить лідерство в області ідеологічного впливу на суспільство і особистість. Вони стали трансляторами культурних досягнень і, безперечно, активно впливають на прийняття, або заперечення суспільством тих чи інших цінностей культури. Але засоби масової інформації і самі беруть участь у формуванні цих цінностей, причому ці процеси часто залишаються безконтрольними і мало вивченими. Частково це обумовлено традиційними функціональними характеристиками ЗМІ, що визначають сферу їх впливу. Глобалізація інформаційного простору та технічні досягнення перетворили ЗМІ в потужний фактор впливу на картину світу, як окремої людини, так і політичних та економічних суб'єктів [60].

Останні два-три десятиліття показують небачене раніше зростання інформаційних потоків, які циркулюють в суспільстві і які кардинальним чином змінюють середовище проживання і стиль життя людини. «Вражаючий розвиток і поширення нових засобів інформації, систем зв'язку і

телекомунікаційних технологій тягнуть за собою глибокі соціальні зміни, формують новий тип свідомості, змінюють лексику, модифікують вербальні засоби спілкування» [58].

Процес формування духовних цінностей засобами масової інформації вчені умовно поділяють на три етапи. Перший – синтез певної цінності на основі спостереження за окремими фактами суспільного життя і показу цих фактів. Другий – популяризація або включення в систему вже існуючих в суспільстві цінностей способом аналізу вже синтезованого ідеалу або негативного явища. І третій – заключний – інклюзія шляхом пропаганди даної цінності в суспільстві [Там само].

Для першого етапу характерно когнітивне відображення дійсності в засобах масової інформації. Цим шляхом іде відбір і формування основоположних цінностей суспільства, однак особливе значення в їх формуванні має підтвердження фактами.

Факти, привнесені в свідомість людини за допомогою засобів масової інформації, завжди вагоміші і сильніше впливають на ціннісний вибір, ніж отримані будь-яким іншим шляхом. Справа в тому, що ЗМІ, спочатку прийшли в суспільство як друковані тексти, несли в собі певну сакралізацію знань. Адже текст сам по собі з найдавніших часів був сакральним знанням, що викликає повагу і віру. Через друковане слово, що породило в суспільстві особливий рід віри в факти, опубліковані в ЗМІ, це явище поширилося на вербальні, а потім і аудіовізуальні способи передачі фактів. Факт, як фундаментальна інформаційна одиниця несе достовірні знання про той чи інший (з актуальної точки зору суспільства) явище в його органічній єдності раціонального і чуттєвого моментів пізнання дійсності. У процесі відбору ціннісних фактів поступово виникає певний ідеал і потреба його аналізу. Це вже другий етап синтезу цінності. В ході аналізу, тобто публікацій аналітичних статей, теле- і радіопередач, триває вироблення ціннісної

орієнтації як ідеї, версії, гіпотези, проблеми, що підводять суспільство до усвідомлення нових цінностей.

У процесі злиття раціональних і чуттєвих моментів аналізу виробляється позитивне або негативне ставлення до пропонованої цінності, тобто розміщення її в системі цінностей даної культури і суспільства.

Після вироблення певного ставлення суспільства до цінності настає заключний етап її формування – інклюзія. Цінність починає впливати на світоглядні і діяльні установки суспільства і окремих його індивідів. А засоби масової інформації на даному етапі відчують вплив громадської думки на свою діяльність, тобто відбувається процес «замикання кола» ціннісної орієнтації суспільства, після чого починається трансляція даної цінності або всередині даного соціуму, або наступним поколінням [5].

Більшість вчених, що займаються дослідженням проблем цінностей (С. Бадер, Н. Ткачова) відзначають, що саме у ЗВО студент проводить більшу частину часу. Тут він не тільки отримує необхідні знання та навички, а й набуває нових особистісних якостей, коригує вже наявні і формує нові ціннісні орієнтації. Можна сказати, що розвиток особистості студента – майбутнього вихователя, його ціннісних орієнтацій багато в чому залежить від того, як протікає його взаємодія з соціально-культурним середовищем ЗВО. Така взаємодія впливає на його самостійний вибір тих чи інших життєвих цінностей в цілому і на формування духовно-культурних цінностей освіти, зокрема.

Крім того, колектив однолітків, однокурсники є частиною соціокультурного середовища ЗВО. Студентський колектив, будучи постійним і найближчим соціальним оточенням студента, впливає на весь його образ життя. Стикаючись з дня в день з товаришами по навчанню, співпрацюючи з ними, беручи участь у вирішенні навчальних і безлічі інших проблем, усвідомлюючи свою приналежність до колективу як до соціальної спільності, людина починає розділяти утверджені в колективі погляди і

норми, співвідносити з ними свою власну систему цінностей. Чим більш згуртований колектив, тим в більшій мірі його думка про справи і вчинки кожного стає регулятором як навчальної, так і позанавчальної поведінки студента [36; 39]. Формується певний стиль, певна єдність в поведінці діяльності всіх членів колективу. Зрозуміло, єдність досягається не відмовою кожного від своїх орієнтацій, а повагою думки колективу, прагненням не запламувати його авторитет, що не піддатися осуду товаришів.

Педагогам, які беруть участь в освітньому процесі також відводиться одна з провідних ролей у формуванні ціннісного світу майбутнього вихователя. Саме педагог є первинним транслятором духовно-культурних цінностей для студента. Процес впливу педагога на особистість студента повинен бути спрямований на розвиток у студента активного прагнення до вдосконалення, в тому числі до вдосконалення свого ціннісного світу.

Результативне рішення задач педагогічного стимулювання особистості до світоглядного вибору забезпечується професійними вміннями та суб'єктивною готовністю викладача до пошуку найбільш ефективних методів організації освітнього процесу, їх аналізу, усвідомлення відповідальності за створюване орієнтаційне поле вибору вихованців.

Одним з найважливіших завдань ЗВО є організація навчальної та позааудиторної діяльності таким чином, щоб в ході процесу взаємовиховання студентів формувалися тільки позитивні орієнтації. Це можливо тільки в процесі різних видів діяльності.

Перш за все це навчально-пізнавальна діяльність, в процесі якої студенти отримують знання з суспільних, загальнонаукових та спеціальних дисциплін, і відбувається процес визначення і формування духовно-культурних цінностей освіти, яким людина слід все своє подальше життя. Такі цінності є основним елементом структури особистості, що закріплюються не тільки життєвим досвідом індивіда, емоційними

переживаннями, але й його знаннями, набутими в ході навчально-пізнавальної діяльності [9; 10].

Не менш важливим фактором формування духовних цінностей майбутніх вихователів є соціально-культурна діяльність, яку можна розглядати в трьох основних аспектах: споживання, створення, поширення. Формами споживчої соціально-культурної діяльності студентів у ЗВО, спрямованої на формування духовно-культурних цінностей, можна вважати всі заходи, що проводяться вищим навчальним закладом з метою підвищення культурного і освітнього рівня студентів. ЗВО організовує лекції, науково-практичні конференції та творчі зустрічі з провідними діячами науки, культури і мистецтва, екскурсії, пізнавальні тури, в процесі яких студенти не тільки підвищують свій освітній потенціал, а й досягають певного культурного рівня.

Креативними, творчими формами соціально-культурної діяльності студентів в університеті є організація і проведення різних культурно-просвітницьких заходів. Вони проводять екскурсії по місту, різним музеям і виставкам, самі організовують тематичні виставки, клуби за інтересами, конкурси, наукові конференції і т. д. Даний вид діяльності є основним в розвитку особистості студента, формування нею ціннісного світу, в тому числі духовних цінностей.

Здатність до творчості є необхідною умовою всебічного розвитку особистості. Саме в процесі креативної, творчої діяльності студента проявляються його потреби і інтереси, на основі яких відбувається формування його ціннісних орієнтацій і духовно-культурних цінностей освіти. Комунікаційна діяльність спрямована на поширення набутого досвіду і знань в ході інших форм соціально-культурної діяльності. Студенти проводять зустрічі з випускниками шкіл, гімназій, коледжів, організовують і проводять свята для дітей та інших груп населення і т. п.

Одним з найважливіших факторів, що впливають на формування духовних цінностей, слід вважати культурно-дозвільну діяльність. Студент організовує вільний від навчальної діяльності час згідно зі своїми інтересами, орієнтаціями. Крім того, дозвілля є показником сформованості ціннісної системи студента. Те, як студент проводить свій вільний час, свідчить про його ціннісних орієнтаціях і життєвих інтересах. Особливістю сучасної молодіжної субкультури є, на жаль, одноманітність і стереотипізація форм культурно-дозвільної діяльності значної частини молодих людей [11].

Одним з найважливіших внутрішніх чинників, що впливають на процес формування духовних цінностей є особистісний суб'єктивний досвід. З. Карпенко вважає, що даний фактор – найбільш значимий за ступенем впливу на формування системи цінностей у людини. Так, наприклад, ціннісні орієнтації дорослого відрізняються набагато більшою стійкістю в порівнянні з системою цінностей дитини, тобто особистий досвід «закріплює» окремі цінності, що мають для конкретної людини певну значимість. Крім того, сам процес оцінювання тверджень відбувається саме через придбання особистого досвіду і виходячи з нього (адже більшість людей вчаться на своїх помилках) [23].

У той же час, культура задає систему ціннісних уявлень, що регулюють індивідуальне і соціальну поведінку людини, служить базою для постановки і здійснення пізнавальних, практичних та особистісних завдань. Культура переводить людини в інший спосіб буття, спосіб, який лежить поза окремої людини і є більш осмисленим і впорядкованим [70]. Саме тому культурний досвід - невід'ємний фактор впливу на формування духовно-культурних цінностей.

Людина спочатку, з моменту свого народження поміщений в світ культури. У цьому світі накопичено і зафіксовано гігантський загальнолюдський досвід, який забезпечує людину готовими зразками і засобами вирішення особистісних завдань. Свідомість людини розвивається

всередині культурного цілого, в якому кристалізованого досвід діяльності, спілкування і світосприйняття [67].

Однак, привласнення культурного досвіду, безумовно, не відбувається автоматично. Від кожної окремої людини воно вимагає гранично особистого усвідомлення, «перевідкривання». І. Бех стверджував, що «будь-яка загальнозначуща цінність стає дійсно значущою тільки в індивідуальному контексті» [5].

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що моральні принципи людини так само виступають тим фактором, який безпосередньо впливає на формування духовних цінностей у майбутніх вихователів. Крім норм моралі, знань про моральні якості і ідеали в історії моральної свідомості виникає необхідність в гнучкому і універсальному керівництві для людини. Ними стали моральні принципи. У цих принципах дається тільки загальну підставу для здійснення норм поведінки і критерій для вибору правил в самих різних умовах. У моральних принципах зафіксовані загальні правила поведінки, вимоги суспільної дисципліни, що пред'являються до безлічі здійснюваних людьми вчинків будь-якого типу. У принципах моралі виражені узагальнені закони моральної поведінки, які б поєднували безліч різних за змістом вчинків в єдиний образ життя і лінію поведінки.

Прагнення до самовдосконалення у майбутніх педагогів виявляється найпотужнішим чинником формування духовних цінностей освіти.

Процес безпосереднього самовдосконалення ґрунтується на психологічному механізмі постійного подолання особистістю внутрішніх протиріч між наявним рівнем професіоналізму («Я - реальне професійне») і уявним його станом («Я - ідеальне професійне»). До основних форм самовдосконалення відносять самоосвіту і самовиховання.

Прагнення до самовдосконалення вчені визначають, як особистісна якість, що включає наявність у майбутнього фахівця мотиваційно-ціннісного

ставлення до майбутньої професійної діяльності, спрямованості на розкриття індивідуальності в професійній діяльності з метою успішного розвитку в її рамках.

Саме в процесі самовдосконалення студент усвідомлює цінність знань, науки, мистецтва і т.д.

Таким чином, комплекс зовнішніх і внутрішніх факторів в цілому відіграє важливу роль в процесі формування духовних цінностей майбутнього вихователя.

1.3. Особливості формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи

Основною метою виховання у ЗВО є формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості, підготовленої до ініціативної соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві, особистості, здатної сприймати й примножувати його цінності. Мета виховання визначає його зміст, методи й засоби, оптимальна дія яких має забезпечити очікуваний результат. Досягнення мети виховання передбачає вирішення таких завдань:

- забезпечення умов для самореалізації особистості студента відповідно до його здібностей, власних і суспільних потреб та інтересів;

- формування у студентів основ загальнолюдської й народної моралі, культури поведінки, готовності будувати своє життя за принципами гуманізму;

- виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини, формування національної свідомості, готовності до творчої праці на благо людей, подвигу в ім'я процвітання держави;

- виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів, формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;

- розвиток естетичних потреб, почуттів, художніх здібностей студентів, їх готовності будувати власне життя за законами краси;

- розвиток у студентів потреби в здоровому способі життя, формування відповідального ставлення до власного здоров'я як найбільшої життєвої цінності;

- виховання у студентів свідомого ставлення до своїх професійних обов'язків як вищої цінності людини й суспільства, формування готовності до праці в умовах ринкової економіки, розвиток діловитості, підприємливості [1; 4].

Ефективність виховної роботи забезпечується дотриманням таких фундаментальних принципів:

- науковості (побудова освіти і виховання на сучасних досягненнях психолого-педагогічної науки);

- природовідповідності (врахування в роботі психологічних, фізіологічних, індивідуальнотипологічних та психолого-педагогічних особливостей сучасного студента, багатогранної цілісної природи людини);

- культуровідповідності (органічний зв'язок виховної роботи з історією народу, його ментальністю, мовою, культурними традиціями, звичаями, обрядами, народним мистецтвом, ремеслами і промислами;

- забезпечення духовної єдності, наступності та спадкоємності поколінь);

- принцип пріоритету діяльнісного підходу (використання таких технологій виховання, цільових програм, що активізують духовний пошук особистості та творчу діяльність);

- гуманізації (стверджує людину як вищу цінність, дає можливість поставити в центр уваги виховної роботи особистість, забезпечити умови для її творчого розвитку, формування людяності, милосердя, чуйності);
- демократизму (співробітництво, співтворчість педагогів і студентів, повага до суверенітету особистості студента);
- єдності освіти і виховання (забезпечується в процесі організації навчального процесу й за його межами впродовж усього терміну навчання і полягає в тому, що освітня та виховна діяльність повинна знаходитись у тісному взаємозв'язку, доповнюючи і збагачуючи одна одну);
- диференціації та індивідуалізації виховного процесу (врахування індивідуальних особливостей студентів, стимулювання активності та розкриття творчої індивідуальності кожної особистості);
- послідовності, систематичності (забезпечення плановості, постійності, забезпечення новачій і спадкоємності, ускладнення завдань, урізноманітнення напрямів, форм, методів виховної роботи у вищому навчальному закладі) [13].

Важливим завданням виховної роботи ЗВО є вплив на вихованців, спрямований на засвоєння ними певного досвіду з метою формування необхідних фахівцеві рис і якостей, які проявляються в різних стосунках з навколишнім світом [24].

У «Педагогічному енциклопедичному словнику» однією з форм організації вільного часу молодій людині визначено позааудиторну роботу як складову частину навчально-виховного процесу вищої школи, завдання якої полягає в тому, щоб створити сприятливі умови для прояву її творчих здібностей через організацію реальних справ, що доступні для студентів та мають конкретний результат.

Вчені розглядають поняття «позааудиторна робота» як сукупність виховних дій, що забезпечують цілеспрямованість, послідовність,

систематичність, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою й самодіяльністю студентів [58].

Соціально-гуманітарна робота відрізняється від аудиторної тим, що спрямована на вирішення завдань навчального процесу поза межами аудиторії у вільний час і в інших формах. Тобто ці дві сфери не збігаються за змістом, а об'єднує їх лише те, що вони реалізуються у вільний від навчальних занять час. Соціально-гуманітарна робота є необхідною складовою процесу виховання особистості у ЗВО.

Вона враховує взаємодію всіх суб'єктів педагогічного процесу, та покликана сприяти цілеспрямованій і правильній організації дозвілля, максимально задовольняти пізнавальні та творчі потреби молоді, скеровувати організацію самостійної роботи студентів.

Г. Овчаренко визначає такі напрями соціально-гуманітарної роботи у ЗВО: науково-дослідний, суспільно-політичний, художньо-естетичний, трудовий, історико-культурний і етнографічний, фізкультурно-спортивний, організаційно-управлінський [40].

Центральне місце в позанавчальній діяльності займає змістовий компонент, що змінюється залежно від традицій ЗВО та фаху майбутнього спеціаліста [43].

Організація позааудиторної роботи в вищому навчальному закладі – особливе і складне завдання, розв'язання якого вимагає, з одного боку, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методик, а з іншого – активізації традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого.

Як зауважує О. Медведева, організація позааудиторної роботи в тій чи тій формі дозволяє розгорнутися певному виду діяльності студентів, створити потрібну систему взаємодії між ними, специфічно розділити ролі, забезпечити необхідні умови для їх духовного розвитку й професійного становлення [38]. Загалом позааудиторну роботу можна поділити на

професійно та соціально спрямовану. До першої категорії відносять участь у наукових гуртках, студентському науковому товаристві, дослідницьких проектах, олімпіадах, конференціях. Така діяльність носить фаховий характер, об'єднує студентів подібних спеціальностей, проходить під керівництвом або наглядом викладача-куратора та вимагає від студентів чималих зусиль, послідовності, цілеспрямованості та вмотивованості.

Позааудиторна робота другої категорії носить більш загальний, виховний характер і може поєднувати студентів різних спеціальностей. До неї відносять, наприклад, спортивні секції, театральні й танцювальні групи, екскурсії, відвідування виставок та музеїв тощо.

Позааудиторну роботу як необхідну складову загального процесу виховання особистості у вищому навчальному закладі розглядає Р. Абдулов і переконує у тому, що за умови узгодженої взаємодії всіх суб'єктів педагогічного процесу позааудиторну діяльність необхідно скеровувати на ефективну організацію самостійної навчальної роботи студентів, цілеспрямовану організацію їх дозвілля, максимальне задоволення пізнавальних і культурних потреб молоді, всебічний розвиток індивідуальних творчих потенцій студентів [27; 65].

На думку Г. Пивоварової, соціально-гуманітарна робота – це постійно розширюваний життєвий простір, у якому з педагогічною підтримкою студент переходить від соціальної ролі учня до ролі фахівця та пізнає обставини й самого себе в порівнянні з іншими, визначає орієнтири власних дій у теперішньому й майбутньому [45].

Таке розуміння позааудиторної роботи дає можливість створювати умови для розвитку ефективних міжособистісних взаємин у соціумі, оскільки, як показує практика, процес взаємодії в студентському середовищі відбувається найбільш активно саме за межами навчальної аудиторії: спілкуючись, студенти виявляють низку спільних поглядів, уподобань, творчих нахилів, прагнень і, як наслідок, організуються в різноманітні за

спрямованістю об'єднання, де розвивають духовно-моральні потенції, реалізують особистісні здібності.

Хоча аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що поняття «позааудиторна робота» за змістом є досить близьким до визначення поняття «позааудиторна діяльність», Л. Ніколаєнко їх розмежовує. Своє переконання науковець обґрунтовує тим, що позааудиторна робота характерна лише для адміністративно-прикладної педагогіки. А в умовах особистісно орієнтованого виховання мова повинна йти про організацію позааудиторної діяльності студентів [39].

Такий підхід дозволяє визначити позааудиторну діяльність студентів як педагогічно доцільну організацію вільного часу, що забезпечує не лише набуття студентами спеціальних професійних знань і вмінь, але й сприяють розвитку особистісних якостей, реалізації їх здібностей. На наш погляд, система виховної роботи вищого навчального закладу є єдиним цілим, а позааудиторна діяльність студентів – її конкретним проявом.

У зв'язку з цим розглядатимемо позааудиторну діяльність як систему, що поєднує в собі мету, завдання, зміст, методи і форми виховної діяльності, спрямовані на формування всебічно розвиненої особистості з високим рівнем професійної культури. Визначаючи позааудиторну діяльність складовою частиною навчально-виховного процесу науковці Н. Скрипник, М. Соловей, акцентують увагу на системі виховної роботи ЗВО, завдання якої полягає у створенні такого соціокультурного середовища, у якому індивід розвивається і набуває соціального досвіду, отримує допомогу в соціальній самоідентифікації та самореалізації природних задатків. Автори вважають, що виховання функціонує як система життєдіяльності студентської молоді та проявляється в аудиторній (навчальний процес – виховуюче навчання) і позааудиторній (виховний процес – створення умов для раціональної самоорганізації студентської діяльності, культури праці й дозвілля) роботі [51; 52]. Виховання у вищій школі Н. Грищенко розглядає як створення

соціальних і соціально-педагогічних стосунків між студентами та їх вихователями [15].

Можна зробити висновок про те, що соціально-гуманітарну роботу і виховний процес автори ототожнюють. Серед істотних характеристик позааудиторної діяльності студентів виділяють такі:

1) вона здійснюється в позааудиторний час, належить до сфери вільного часу;

2) позааудиторна діяльність відрізняється від навчальної за змістом і принципами організації. Навчальна діяльність характеризується нормативністю, тому регламентована навчальними планами, програмами, ігнорує індивідуальні особливості студентів на противагу позааудиторній діяльності;

3) позааудиторну діяльність створило конкретне соціокультурне середовище, у якому забезпечено умови для саморозвитку, соціальної самоідентифікації особистості й реалізації її природних задатків і здібностей [45].

Зміст позааудиторної діяльності вищої школи охоплює сукупність ідей, фактів, напрямів, які враховуються у виховному процесі та за допомогою яких досягаються конкретні цілі й завдання позааудиторної виховної роботи у вищій школі. У вужчому тлумаченні зміст позааудиторної роботи охоплює обсяг просвітницько-емоційного виховного матеріалу, обмеженою конкретною виховною акцією [52].

До основних функцій соціально-гуманітарної роботи А. Марушкевич відносить:

– інформативно-освітню (сприяє процесу засвоєння, розширення й поглиблення знань, умінь і навичок студентів, їх інтелекту);

– аксіологічну (формує в студентів особистісно значимі цілі, духовні цінності, ціннісні орієнтації, способи поведінки);

- мобілізаційно-регулятивну (процес мобілізації й розвитку емоційних та вольових якостей особистості);
- корекційну (коригування впливу зовнішнього оточення на особистість студентів);
- комунікативну (сприяє реалізації комунікативного потенціалу й розвитку комунікативних здібностей студентів);
- розважальну (звільняє від напруженої пізнавальної діяльності під час навчання);
- компенсаторну (допомагає студентам повірити в себе, задовольнити потребу в досягненні успіху у сфері майбутньої професійної діяльності) [36].

Соціально-гуманітарна робота сприяє формуванню в студентів таких професійно значущих якостей, як-от: інтелектуально-когнітивні якості (компетентність, професіоналізм, загальна культура); ерудиція; комунікативні якості (товариськість і уміння контактувати з людьми, що належать до різних вікових категорій, соціальних спільнот, тактовність); морально-ціннісні якості (гуманність, справедливість, доброзичливість, толерантність, рефлексивність, милосердя); емоційно-вольові якості (працездатність, наполегливість, оперативність, витримка, організованість, відповідальність, оптимізм, самовладання).

Соціально-гуманітарну роботу вчені розглядали як фактор професійного самовизначення студента, розвитку творчих умінь студентів, розвитку їхньої творчої обдарованості, організаторських здібностей, формування міжособистісних взаємин студентів, формування їхніх гуманістичних цінностей.

Науковці О. Кучерява, вважають, що означене поняття поєднує в собі діяльність як навчального, так і виховного характеру. Отже, позааудиторна діяльність охоплює як навчальну, так і позанавчальну діяльність, тобто позанавчальна діяльність є частиною позааудиторної. Інша група науковців [28] зазначає, що позааудиторна діяльність є цілісним, загальнопедагогічним

процесом і охоплює весь освітньо-виховний процес. Погоджуємось із Н. Попенко на думку якої, «у позааудиторній діяльності поєднуються різноманітні види праці та спілкування, реалізуються всебічні як виховні, так і навчальні завдання, спрямовані на професійну підготовку майбутнього фахівця».

Отже, можна дійти висновку про існування двох основних підходів до розгляду позааудиторної діяльності: як до складової виховної роботи або як до складника навчально-виховного процесу.

Культурно-дозвілєва діяльність стає структурною частиною системи позааудиторної роботи за умови реалізації культурно-дозвілєвих потреб студентів шляхом залучення їх до відповідної організованої діяльності, а саме: участі в об'єднаннях за інтересами, конкурсах, змаганнях тощо. Під підвищенням професійної майстерності як складової системи позааудиторної роботи студентів автор розуміє цілеспрямоване вдосконалення вмінь професійної спрямованості (спортивні тренування, участь у студентських наукових конференціях, стажуваннях, тренінгах тощо).

Дещо іншу структуру соціально-гуманітарної роботи студентів подає О. ДУбасенюк, яка виокремлює чотири групи:

1. Самостійна робота з підвищення професійного рівня (конспектування першоджерел, підготовка до лекцій і семінарів, виконання курсових робіт, читання спеціальної літератури).

2. Участь у створенні культурних цінностей (суспільна робота, науководослідна робота, участь у художній самодіяльності, любительські та творчі заняття).

3. Засвоєння культурних цінностей (читання художньої, документальної та науково-технічної літератури, журналів і газет, прослуховування музичних записів, відвідування кіно, театрів, концертів, музеїв, виставок, лекцій, зустрічей з письменниками, артистами, художниками).

4. Відпочинок і розваги (заняття спортом, зустрічі з друзями, знайомими, родичами та ін.) [18].

Вважаємо, що позааудиторна діяльність студентів має таку структуру: самостійна навчальна робота студентів; навчально-дослідна та науково-дослідна робота; культурно-дозвілєва діяльність; студентське самоврядування. Під самостійною навчальною роботою розуміємо підготовку до аудиторних занять, виконання завдань до самостійної роботи з навчальних дисциплін, виконання індивідуальних завдань, пов'язаних з науково-дослідною роботою і культурно-дозвілєвою діяльністю студентів.

Навчально-дослідна та науково-дослідна робота передбачає участь студентів у різних наукових об'єднаннях і гуртках, конференціях, олімпіадах, конкурсах тощо. Культурно-дозвілєва діяльність забезпечує участь студентів у різноманітних виховних заходах ЗВО та об'єднаннях різного типу і напрямку, конкурсах, змаганнях тощо.

Студентське самоврядування розуміємо як самостійне вирішення проблем життєдіяльності студентської групи, колективу гуртожитку тощо. Позааудиторну діяльність розглядаємо як систему, усі елементи якої взаємопов'язані, а реалізація завдань позааудиторної діяльності передбачає гармонійне поєднання її напрямів.

Позааудиторна діяльність реалізується через інститут кураторів, діяльність волонтерських об'єднань, роботу в органах студентського самоврядування, заходи виховного впливу на факультеті, участь студентів у місцевих, регіональних, всеукраїнських проектах (конкурсах) соціального спрямування, співпраця з державними та недержавними установами й організаціями, які надають соціальні послуги. Інститут кураторів є управлінською ланкою, яка взаємодіє з іншими в системі позааудиторної виховної роботи і забезпечує її організацію на рівні студентської академічної групи. Саме куратори можуть стати ефективними посередниками між суб'єктами освітнього-виховного процесу. Куратор (тьютор, наставник)

студентської академічної групи – це наставник і організатор, вихователь і консультант для студентів групи. Він повинен спрямовувати виховну роботу групи, розвивати в студентів активність, самостійність, ініціативу, почуття відповідальності та зацікавленості в навчанні.

Куратор постійно перебуває в діловому спілкуванні зі студентами групи, добре знає кожного з них, що надає йому можливість впливати як на колектив групи загалом, так і на кожного окремого студента. Діяльність куратора академічної групи здійснюється на підставі Статуту вищого навчального закладу, концепції виховної роботи з урахуванням особливостей і традицій навчального закладу.

Дотичною до нашого дослідження є висновок американського дослідника В. Тінно (пізніше його дослідження продовжив І. Вейлес), про те що самоврядування у ЗВО є одним з найефективніших засобів формування духовних цінностей студентів. Позаяк функціонування студентського самоврядування спрямоване на забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту прав, сприяє гармонійному розвитку особистості кожного студента, формуванню в неї навичок майбутнього організатора, керівника. Необхідно зазначити, що з боку студентства існує певне соціальне замовлення на організацію позааудиторної діяльності. Особливою популярністю користуються культурно-освітні, інформаційні, дозвіллевирозважальні заходи творчого характеру, що дають студентам можливість проявити власну ініціативу, самоствердитися, самореалізуватися. Досвід останніх років демонструє поживавлення студентського вузівського життя: з'явилися театральні колективи, естетичні центри, літературні вітальні, краєзнавчі експедиції, а також ентузіасти такого виду діяльності як з боку студентства, так і з боку викладацького складу. У деяких студентських колективах створюють своєрідне управління або ієрархічну структуру менеджменту. Студентів призначають на посади відповідно до академічної успішності, здібностей та рис характеру або обирають голосуванням. За

бажанням учасники можуть мінятися місцями (ролями) кожного семестру. Самостійно керуючи секцією або гуртком, студенти вчаться спілкуватися на професійному рівні, правильно розпоряджатися виробничим та приватним часом, набувають навичок управління. У них з'являється впевненість у власних силах, значно підвищується самооцінка. Студенти самостійно складають і розпоряджаються бюджетом, укладають контракти, планують, рекламують і організовують заходи. У підсумку вони здобувають широкий спектр умінь та навичок, які додадуть їм конкурентоспроможності на ринку праці. В освітній практиці сучасних вітчизняних ЗВО студентське самоврядування може здійснюватись на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, навчального закладу.

В. Тернопільська визначає студентське самоврядування як форму організації студентами цікавої для них і різноманітної життєдіяльності колективу, що передбачає делегування студентам права планувати суспільну життєдіяльність, розподіляти доручення, оцінювати якість їх виконання та ін. [55]. Студентське самоврядування забезпечує виховання духовно-моральних якостей, які необхідні для подолання труднощів соціального життя; розвиває організаторські та управлінські здібності; формує почуття відповідальності; сприяє самоактивізації, здійсненню саморегулювання, самоконтролю студентської молоді. Основними функціями студентського самоврядування є:

- захист і представництво інтересів студентів;
- сприяння громадській, соціальній та професійній самореалізації студентів;
- прийняття актів, що регламентують організацію та діяльність студентського самоврядування у вищому навчальному закладі;
- надання пропозицій щодо підвищення якості освіти з урахуванням наукових та професійних інтересів студентів;

- проведення організаційних, наукових, культурно-масових, спортивних, оздоровчих та інших заходів;
- діяльність, спрямована на підвищення свідомості студентів, їх вимогливості до рівня своїх знань, виховання патріотизму до свого навчального закладу;
- сприяння залученню студентів до творчої та науково-дослідної роботи;
- сприяння гласності всіх сторін життя студентства через засоби масової комунікації;
- сприяння працевлаштуванню студентів у вищому навчальному закладі.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що проблема формування духовно-культурних цінностей освіти у майбутніх вихователів з одного боку є вкрай актуальною, з іншого – вимагає ґрунтовного дослідження на теоретичному та практичному рівнях.

Категорія «цінність» в сучасному науковому полі трактується як норма, правило, ідеал, до якого прагне особистість і яке виступає регулятором її поведінки в подальшому житті. Існує кілька класифікацій цінностей, серед яких виділяють: матеріальні і духовні.

Духовні цінності, в свою чергу, розуміються як єдність духовно-моральних якостей особистості, які проявляються в суб'єкт-суб'єктних і міжкультурних взаєминах, регулюють відносини людей.

Ми вважаємо, що духовні цінності майбутніх вихователів – це інтегративне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) і на себе (честь, самодостатність), яке робить поведінку майбутнього фахівця

конструктивним і забезпечує можливість здійснення суб'єкт суб'єктної взаємодії, адаптацію і самореалізацію особистості в майбутній професії та суспільстві.

До духовних цінностей майбутнього вихователя ми відносимо: відповідальність, гуманізм, толерантність, гідність і честь, самовдосконалення, мистецтво, літературу та ін.

У процесі теоретичного дослідження проблеми формування духовних цінностей майбутніх вихователів ми прийшли до висновку, що існує ряд факторів, що впливають на даний процес, а саме: зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх ми віднесли:

- сім'ю,
- засоби масової інформації,
- соціокультурне середовище ЗВО (колектив, різні види діяльності),
- суспільство і культуру в цілому.

До внутрішніх факторів відносять: особистий суб'єктивний і культурний досвід, моральні принципи, прагнення до самовдосконалення.

Процес формування духовних цінностей майбутніх вихователів є багатостороннім і складним, тому необхідним є упровадження спеціальної програми для оптимізації такого процесу. Цьому буде присвячено наступний розділ магістерського дослідження.

РОЗДІЛ II.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ

2.1. Діагностика вхідного рівня сформованості духовних цінностей майбутніх вихователів.

Аналіз проблеми формування духовних цінностей у майбутніх вихователів дає нам можливість перейти до констатувального етапу експерименту. Для цього нами були виділені відповідні критерії та показники сформованості у майбутніх педагогів духовних цінностей. До них ми віднесли:

- ціннісний;
- мотиваційний;
- діяльнісний;
- рефлексивний.

Зупинимося на кожному з виділених критеріїв більш детально. Так, показниками ціннісного критерію стали:

- розуміння базових категорій: освіта, духовність, культура, цінності;
- усвідомлення важливості отриманих знань;
- наявність системи духовно-культурних цінностей освіти, розуміння їх сутності.

До показників мотиваційного критерію сформованості духовних цінностей майбутніх вихователів ми віднесені наступні:

- бажання майбутніх вихователів і потреба в подальшому духовно-культурному розвитку;

- наявність інтелектуальних почуттів: інтересу; любові до знання; почуття ясності, почуття впевненості; почуття гумору;
- зацікавленість в процесі отримання знань.

Показниками діяльнісного критерію сформованості у студентів-майбутніх вихователів духовних цінностей стали:

- поведінка і ставлення до оточуючих регулюється відповідно до усталених духовно-культурних і моральних норм;
- особистість керується духовно-культурними цінностями під час навчання у закладі вищої освіти;

Рефлексивний критерій сформованості у студентів духовних цінностей включає такі показники:

- наявність вміння широко, творчо, критично і самостійно мислити, давати власну ціннісну оцінку набутим знанням про навколишню дійсність;
- здатність до осмислення, аналізу та переоцінки власного уявлення про цінності освіти;
- сформований рефлексивне ставлення до освіти.

Виходячи з результатів теоретичного аналізу були визначені три рівні сформованості у студентів-майбутніх вихователів духовних цінностей: високий, середній, низький.

Високий рівень сформованості у майбутніх вихователів духовних цінностей освіти характеризується високим ступенем розуміння сутності базових категорій (освіта, цінність, культура, духовність) наявністю глибоких знань, усвідомленням важливості розуміння їх сутності та високорозвиненого вміння використовувати їх на практиці з користю для суспільства; наявністю чіткого уявлення про значущість освіти в житті суспільства і окремої особистості; чітко визначеної системи духовно-культурних цінностей освіти; характеризується високим ступенем розуміння сутності кожної з них, позитивним ставленням до навчання, умінням швидко знаходити компроміс в конфліктних ситуаціях, шанобливим ставленням до

оточуючих, умінням активно проявляти себе в процесі навчання і здатністю на високому рівні засвоювати духовно-культурні цінності освіти; характеризується наявністю комплексу умінь і навичок, які позитивно впливають на процес особистісного самовдосконалення; характеризується «спрагою» до навчання, яка ґрунтується на бажанні і необхідності в подальшому гармонійному і всебічному духовно-культурному розвитку особистості студента в процесі отримання освіти і постійному збагаченні власного духовного світу; наявністю добре розвинених інтелектуальних почуттів; високим ступенем зацікавленості в процесі отримання знань, сформованому на основі активної творчої позиції, позитивного ставлення до життя і освітнього процесу; широких духовно-культурних інтересів в освіті; сформованого позитивного ставлення до процесу отримання знань.

На високому рівні сформованості духовних цінностей освіти поведінку і ставлення студентів до оточуючих регулюється відповідно до усталених духовно-культурними і моральними нормами поведінки, причому студенти завжди керуються духовно-культурними цінностями під час навчання у закладі вищої освіти; основою духовно-культурного розвитку особистості студента виступає принцип навчання заради навчання. Для студентів характерна наявність рефлексивного ставлення до освіти як духовно-культурної цінності.

Середній рівень сформованості у майбутніх вихователів духовних цінностей проявляється в наявності достатньо розвинутого розуміння сутності базових категорій (освіта, цінність, культура, духовність) досить глибоких знань і середнього ступеня усвідомлення важливості розуміння їх сутності і наявності непогано розвиненого вміння використовувати їх на практиці з користю для суспільства, хоча студенти не завжди знають, як це зробити; непогано розвиненого уявлення про значущість освіти в житті суспільства і окремої особистості; досить чітко визначеної системи духовно-культурних цінностей освіти, хоча студенти недостатньо розуміють сутність

кожної з них, досить позитивно ставляться до навчання, не завжди знають як залагодити конфлікт, шанобливо ставляться до оточуючих, до активних дій вдаються в залежності від ситуації і здатні до засвоєння духовних цінностей освіти.

Зазначений рівень характеризується досить високо вираженим рівнем зацікавленості в навчально-виховному процесі, заснований на позитивному ставленні до процесу отримання знань і позитивних емоціях від процесу спілкування з однолітками і викладачами; наявністю достатнього комплексу умінь і навичок, які позитивно впливають на процес особистісного самовдосконалення; характеризуються бажанням студентів задовольнити свої потреби в подальшому саморозвитку і збагаченні власного духовного світу; наявністю досить непогано розвинених інтелектуальних почуттів, але кілька обмежених духовно-культурних інтересів в освіті.

Студенти із середнім рівнем сформованості духовних цінностей змінюють свою поведінку відповідно до ситуації; не завжди толерантно ставляться до оточуючих і традицій різних культур, хоча, все ж, керуються в своїх діях прийнятим духовно-культурними і моральними нормами; в залежності від власних потреб воліють духовно-культурних цінностей освіти матеріальні. Для них характерна наявність досить розвиненого вміння широко, творчо, критично і самостійно мислити, хоча студенти не завжди здатні дати власну ціннісну оцінку набутим знанням про навколишню дійсність; характеризуються досить розвиненою здатністю до осмислення, аналізу та переоцінці власного уявлення про духовно-культурні цінності освіти та інтелектуальної ідентифікації з уявленнями про них інших людей; позитивно ставляться до духовно-культурних цінностей освіти, оскільки переконані в їх важливості і необхідності для досягнення успіху в житті.

Низький рівень сформованості у майбутніх вихователів духовних цінностей проявляється в недостатньо розвиненому розумінні суті базових категорій (освіта, цінність, культура, духовність) характеризується наявністю

поверхневих знань і низьким ступенем усвідомлення важливості розуміння їх сутності та наявністю погано розвинутого вміння використовувати їх на практиці; поганим розумінням значущості освіти в житті суспільства і окремої особистості; відсутністю чітко визначеної системи духовно-культурних цінностей освіти.

На даному рівні ставлення студентів до утворення залежить від настрою і наявності інтересу до досліджуваного; вони не вміють знаходити вихід з конфліктної ситуації; ставлення до оточуючих у них змінюється в залежності від ситуації; зрідка виявляють активний інтерес до освітнього процесу, що призводить до низькою здатністю до засвоєння духовно-культурних цінностей освіти; в них недостатньо розвинений інтерес до освітнього процесу; в залежності від обставин і під впливом доброго ставлення оточуючих студенти виявляють бажання вдосконалювати власний комплекс умінь і навичок, які стимулюють процес особистісного самовдосконалення і гармонійного саморозвитку; характеризуються наявністю недостатньо розвинених інтелектуальних почуттів; у студентів є певні духовно-культурні інтереси в освіті, хоча вони недостатньо розуміють їхню соціальну значимість. Також, низький рівень відрізняється домінуванням у студентів відношення до освіти як до товару, на який є платоспроможний попит і як до засобу, який допомагає отримати важливі цінності; в них відсутня сформована система особистісно значущих морально-орієнтованих пріоритетів в освіті, які визначають лінію поведінки особистості і сприяють здійсненню її найбільш повної самореалізації в усіх сферах життєдіяльності відповідно до законів Істини, Добра і Краси; в поведінці і ставленні до оточуючих студенти мало коли беруть до уваги сформовані духовно-культурні та моральні норми.

Названий рівень також характеризується недостатньо розвиненим вмінням широко, творчо, критично і самостійно мислити, недостатньо розвинутою здатністю давати власну ціннісну оцінку набутим знанням про

навколишню дійсність; трохи розвиненою здатністю до осмислення, аналізу та переоцінки власного уявлення про цінності освіти та інтелектуальної ідентифікації з уявленнями про цінності освіти інших людей; непорозуміннями значущості духовно-культурних цінностей освіти у власному житті і житті суспільства.

Виділення і характеристика критеріїв та рівнів сформованості духовних цінностей дозволяє нам перейти до опису констатуючого етапу експерименту, в якому взяли участь 60 студентів (контрольна група (КГ) – 31 майбутній педагог і експериментальна група (ЕГ) – 30 осіб). Експеримент проводився на базі ЛНУ імені Тараса Шевченка.

Результати первинної діагностики за першим критерієм – ціннісним – подані в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Діагностика вхідного рівня сформованості духовних цінностей за ціннісним критерієм

Рівні	КГ (Всього: 31 студент)		ЕГ (Всього: 30 студентів)	
	К-ть студентів	%	К-ть студентів	%
Високий	3	9,7	2	6,7
Середній	17	54,8	15	50
Низький	11	35,5	13	43,3

Визначення рівня сформованості у майбутніх вихователів духовних цінностей за ціннісним критерієм проводилося за допомогою використання програми педагогічного спостереження, діагностичної методики С. Шварца і творчого завдання (додаток 1).

Так, в процесі педагогічного спостереження було зафіксовано, що більшість студентів контрольних і експериментальних груп зацікавлено і творчо виявляють здатність до засвоєння духовно-культурних цінностей освіти. Невелика частина студентів (9,7% КГ і 6,7% ЕГ) виявила здатність не тільки до засвоєння духовно-культурних цінностей освіти і проникнення в їх

змістовну сутність через знайомство з прекрасним, а також здатність до аналізу наявної у них системи духовно-культурних цінностей освіти при прослуховуванні приємної рефлексивної музики, перегляді фільмів на духовно-моральну і духовно-культурну тематику, знайомство з творчістю відомих художників, що свідчить про відсутність у більшості студентів навичок та саморефлексії.

В результаті використання діагностичної методики С. Шварца «Ціннісний опитувальник (ЦО)», було встановлено, що для майбутніх педагогів мають найбільше значення такі цінності: безпека сім'ї і близьких людей, яку студенти всіх курсів поставили на перше місце; сенс життя, справжня дружба, свобода, здоров'я, працьовитість.

Цікаво, що більшість студентів чітко розуміють необхідність подальшого самовдосконалення, творчого підходу до вирішення складних життєвих ситуацій, але їм не вистачає розуміння важливості збереження і збагачення досвіду попередніх поколінь, повага традицій і духовно-культурної спадщини людства.

Найбільше значення для студентів-першокурсників мають такі цінності-цілі, як автономність, міжособистісні контакти і спілкування, а також особистісний ріст. Серед отриманих результатів переважають твердження, пов'язані з потребою людини робити те, що для нього важливо. Наприклад, студенти відзначають, що вони «не можуть терпіти, коли їх принижують, завдають їм образи, нав'язують свою думку». З іншого боку, яскраво виражена потреба першокурсників до свободи, прагнення знайти своє місце в житті, наприклад: «Я неодмінно повинна вірити всім серцем, що все задумане здійсниться» та інші.

Особливе місце серед відповідей респондентів займають міжособистісні відносини і спілкування, прихильності і любов. Відповіді респондентів свідчать про наявність у них сильної потреби відчувати себе частиною певної групи, мати своє коло спілкування, страхів, пов'язаних з

самотністю і нерозумінням: «Жахливо, коли у людини немає близьких людей», «Я неодмінно повинна любити, поважати і піклуватися про батьків». Студенти висловлюють готовність допомагати іншим людям: «Я неодмінно повинен допомагати іншим».

Отримані результати свідчать про те, що вже на першому курсі студенти усвідомлюють необхідність подальшого саморозвитку, цінність освіти, отримання якої, на їхню думку, є необхідною умовою особистісного зростання як вихованої, широкомислячої, гармонійно розвиненої освіченої особистості. Вони чітко усвідомлюють важливість наполегливої праці на шляху до втілення своєї мрії про досягнення успіху в житті: «Я неодмінно повинен добре вчитися, саморозвиватися»; «Я неодмінно повинна бути вихованою й освіченою людиною».

Студенти висловлюють заклопотаність власним здоров'ям і здоров'ям своїх близьких, а також стурбованість непередбачуваними подіями в суспільстві і страхи за своє життя і життя близьких, про що свідчать наступні твердження опитаних респондентів: «Жахливо, якщо я втрачу тих, кого люблю»; «Я не можу терпіти війну».

Слід зазначити, що вже на першому курсі респонденти висловлюють сильну стурбованість духовним станом суспільства. Вони акцентують увагу на процвітанні бездуховності, несправедливості, проявами якої є лицемірство, жадібність, злість, брехня, хамство, нахабство, а також такі негативні прояви як алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління: «Я не можу терпіти лицемірства»; «Я не можу терпіти хамства» та інші.

Набагато менше уваги студенти приділили таким цінностям як матеріальний успіх («Я неодмінно повинен багато заробляти»), влада і вплив («Жахливо, якщо будуть обмежувати мої права»), почуття задоволення («Я неодмінно повинен побачити світло»). А такі цінності, як відомість, багатство духовної культури і багате духовно-релігійне життя зовсім не були відзначені опитаними студентами.

Відповіді студентів старших курсів (четвертого курсу) характеризуються найбільш чіткому усвідомленням ситуації, що склалася в сучасному суспільстві і, що цікаво, студенти висловлюють яскраво виражене прагнення до духовно-культурного розвитку, на відміну від студентів молодших курсів. Найбільше значення в житті цієї групи студентів мають такі цінності-цілі: безпека і захищеність; прихильність і любов, особистісний ріст; автономність і здоров'я. Проте, велику значимість для них набувають також усвідомлення важливості матеріального успіху в житті («Я неодмінно повинен стати успішною людиною»), влади і впливу («Я не можу терпіти неповагу до оточуючих»). Слід зазначити, що студенти старших курсів дещо менше уваги приділяють задоволенню потреби бути відомим («Я неодмінно повинен зробити свій внесок в розвиток суспільства»), добре виглядати («Я неодмінно повинна виглядати на всі сто відсотків») і отримання задоволення від життя (« Я обов'язково повинна мати роботу, яка буде приносити мені відчуття насолоди »). Особливу увагу слід звернути на те, що на відміну від студентів молодших курсів, у старшокурсників сформовано усвідомлення значущості таких цінностей як багатство духовної культури («Я неодмінно повинен духовно-морально розвиватися»).

Отже, отримані результати показали, що студенти найбільш значущими для себе цінностями вважають безпеку і захищеність, прихильності і любові, здоров'я і свободу, відкритість в суспільстві. Ми так само прийшли до висновку, що переважна більшість опитаних студентів впевнені, що для того щоб стати самодостатньою, гармонійно розвиненої, духовно-культурної освіченої особистістю, важливо отримати гарну вищу освіту. Про прагнення студентів до духовно-культурного саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації в різних сферах життєдіяльності яскраво свідчать такі відповіді респондентів: «Я неодмінно повинен стати хорошим Людиною" (особистісне зростання) «Я не можу терпіти неграмотність».

Аналіз отриманих результатів після виконання творчого завдання дозволив зробити наступний висновок: більшість опитаних студентів розуміють, що освіта відіграє важливу роль в житті кожної людини, але, в той же час, опитані студенти мають два протилежні погляди на цінність освіти. Так, більше половини респондентів переконані, що сьогодні освіта має ринкову цінність, а знання, які вони отримують під час навчання в університеті, це всього-на-всього багаж знань, необхідний для пошуку високооплачуваної роботи і забезпечення матеріального добробуту в майбутнього. Тобто, ця частина респондентів зовсім не звертає увагу на духовно-культурну спрямованість освіти як її справжню сутність. Решта опитаних, на відміну від них, вважають, що освіта сприяє подальшому самовдосконаленню особистості, розвитку його духовного світу, дозволяє навчитися чомусь новому, розкрити весь свій потенціал, сприяє формуванню вихованого, інтелігентного, інтелектуальної, всебічно розвиненою духовно-культурної особистості.

Діагностика майбутніх вихователів за мотиваційним критерієм сформованості духовних цінностей здійснювалася за допомогою бесід і творчих завдань (додаток 2). Первинні результати відображені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Діагностика вхідного рівня сформованості духовних цінностей за ціннісним критерієм

Рівні	КГ (Всього: 31 студент)		ЕГ (Всього: 30 студентів)	
	К-ть студентів	%	К-ть студентів	%
Високий	5	16,2	4	13,3
Середній	15	48,4	15	50
Низький	11	35,4	11	36,7

Проведений аналіз міні-творів студентів-майбутніх педагогів дає можливість дійти такого висновку. Сучасні студенти ставляться до освіти як

до можливості самореалізації, саморозвитку та вдосконалення своїх здібностей і навичок для отримання в майбутньому необхідних знань, які принесуть їм користь у житті; необхідності і способу отримання добре оплачуваної гідної роботи в подальшому; вони вважають, що освіта - це путівка в життя; забезпечити себе і свою сім'ю в майбутньому перший крок до самостійного і незалежного життя, але, в той же час, 35,4% КГ і 36,7% ЕГ студентів вважають освіту тільки стандартним етапом в житті кожної людини, необхідністю, не завжди є гарантом майбутнього добробуту. Однак, всі студенти усвідомлюють значущість освіти для розвитку професійних навичок спілкування, як з однолітками, так і з представниками різних вікових груп населення, вона є своєрідним поштовхом у розвитку навичок протистояння життєвим труднощам і Покращуючи свої власні можливості як гармонійно розвиненої, духовно-культурної освіченої особистості.

Завдяки проведенню бесіди було встановлено, що опитані респонденти виявили переважно середній рівень сформованості у них інтелектуальних почуттів, особливо таких як: почуття інтересу, почуття ясності думки, почуття подиву, почуття здогадки. Всі опитані студенти виявили яскраво виражену зацікавленість в процесі отримання нових знань.

Аналіз результатів колективних бесід свідчить про те, що більшість опитаних студентів на початку навчання перебувала на середньому і низькому рівнях розвитку у них духовно-культурних цінностей освіти за всіма раніше певними показниками, що свідчить про необхідність цілеспрямованого розвитку в них духовно культурних цінностей освіти.

Визначення рівня сформованості у майбутніх педагогів духовно-культурних цінностей освіти за діяльнісних критерієм проводилося за допомогою розробленої нами анкети (додаток 3). Кількісні результати констатуючого етапу експерименту за діяльнісним критерієм відображені в таблиці 2.3

Діагностика вхідного рівня сформованості духовних цінностей за діяльнісним критерієм

Рівні	КГ (Всього: 31 студент)		ЕГ (Всього: 30 студентів)	
	К-ть студентів	%	К-ть студентів	%
Високий	4	12,9	5	16,7
Середній	13	41,9	12	40
Низький	14	45,2	13	43,3

З таблиці 2.3 видно, що майбутні педагоги виявилися переважно на низькому рівні. Аналіз відповідей студентів на перше питання анкети «Що, на Вашу думку, необхідно для формування ціннісного ставлення до освіти?» Дозволив зробити висновок, що для формування ціннісного ставлення до освіти необхідно: підвищення якості освіти, її престижу та забезпечення визнання дипломів в інших країнах світу; професіоналізм і педагогічну майстерність викладача, його особистий приклад; наявність бажання вчитися і розвиватися, а головне усвідомлення важливості освіти в житті людини; підвищення стипендії; шанобливе ставлення студентів до викладачів і один до одного; скорочення числа предметів, що не мають безпосереднього відношення до обраної спеціальності; прищеплення любові до пізнання з дитинства; впевненість в затребуваності фахівців педагогічної професії; пропаганда інтелектуального розвитку в суспільстві; наявність достатньої матеріальної бази; завзятість, працьовитість, наполегливість, здоровий глузд, наявність мети в житті; боротьба з корупцією.

Слід зазначити, що майбутні педагоги всіх курсів одностайно підкреслюють важливість безпосередньої участі батьків у розвитку дитини і прищепленні йому з дитинства любові до пізнання, прагнень до саморозвитку та самовдосконалення.

Студенти молодших курсів вважають, що для формування ціннісного ставлення до освіти особливе значення має наявність у людини бажання

вчитися і розвиватися, а головне наявність усвідомлення важливості освіти, зацікавленості в його отриманні. Студенти старших курсів звертають увагу на необхідність жорсткого відбору студентів при прийомі до вищих навчальних закладів, боротьбі з корупцією та наявності достатньої матеріальної бази, відповідної сучасним стандартам і буде сприяти підвищенню престижу освіти в країні.

Аналіз відповідей опитаних студентів на питання «Як Ви вважаєте, в чому полягає головна цінність освіти?» дав нам можливість встановити наступне.

Для студентів першого курсу головна цінність освіти полягає в тому, щоб навчитися орієнтуватися в житті, знайти свій шлях завдяки отриманим знанням; в тому, щоб людина стала розумнішою, дисциплінованішою, культурнішою; в сприянні розвитку духовного світу особистості; в роботі; в отриманні задоволення від процесу навчання.

Другокурсники мають дещо інше розуміння цінності освіти. Для них головна цінність освіти полягає у формуванні високоморальної особистості, яка в майбутньому зможе принести користь суспільству; в розвитку навичок працьовитості, логіки, прищепленні культурного сприйняття, розвитку ерудиції, формування світогляду, прояві таланту, здібностей, кмітливості, підвищенні інтелектуального і морального рівня людини, його подальшої здатності пристосовуватися до життя. Також, цінність освіти для них – це перша сходинка до самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації себе як особистості навіть з малими грошовими ресурсами; знання, отримання нової корисної інформації.

Для студентів старших курсів характерно більш осмислене, чітке розуміння сенсу і значимості освіти. Так, студенти третього курсу переконані, що головна цінність освіти це, перш за все, знання, накопичений досвід, наявність чітко усталеної системи моральних цінностей; широкого кругозору і внутрішнього світу і формування з людини гідної особистості

(доброї, вихованої, цілеспрямованої, гармонійно розвиненої, духовно-культурної). Також студенти названого курсу цінність освіти бачать в можливості оволодіння професією, в бажанні вчитися і саморозвитку, в можливості використовувати знання не тільки під час навчання, а й у житті, характеризують його як «поштовх» або шліфування «людської душі зі спрямованістю на результат», як необхідне місце на шляху до самореалізації в житті і втілення мрії в життя. І тільки 3% з них бачать головну цінність освіти в її якості, а інші студенти з упевненістю заявляють, що освіта в умовах сучасної дійсності цінності зовсім немає.

Таким чином, в цілому головна цінність освіти для сучасних студентів – майбутніх вихователів полягає в формуванні хорошої, вихованої, цілеспрямованої, гармонійно розвиненої, повноцінної, цілісної, духовно-культурної особистості; в самовдосконаленні; в отриманні знань, які принесуть користь у майбутньому в можливості духовного і культурного збагачення; у формуванні стійкості по відношенню до дорослих проблем, підготовки до самостійного життя.

Таким чином, з огляду на отримані результати, можна зробити наступний висновок. Сучасні студенти мають чітке уявлення про необхідні зміни в сфері освіти, які сприятимуть підвищенню зацікавленості студентської молоді в освітньому процесі. Про це яскраво свідчать вищезгадані приклади. Хоча слід зазначити, що певна кількість респондентів зневірилася в цінності освіти, по-перше через її доступності, а також і тому, що поступово стирається університету як храм науки, в якому відбувається духовно-культурний розвиток особистості, збагачення її різноплановими знаннями, які значно розширюють його кругозір. В умовах дегуманізації суспільства, занепаду моралі та домінування матеріальних цінностей над духовними вкрай необхідне формування у молоді духовно-культурних цінностей освіти, що сприяють формуванню гармонійної, духовно-культурної освіченої особистості.

Аналіз відповідей студентів на питання «Що, на Вашу думку, можна віднести до духовно-культурних цінностей освіти?» Дозволив зробити наступний висновок. На думку сучасних студентів, духовно-культурні цінності освіти включають:

- розвиток людини як особистості (розвиток її творчого потенціалу, інтелекту, харизми, відповідальності, дисциплінованості, цілеспрямованості, вміння зацікавити, правильно висловлювати свої думки, розвиток мислення та здатності мислити самостійно; прищеплення уміння прийти на допомогу, толерантного та поважного ставлення до оточуючих);

- отримання знань і досвіду, професійних навичок, компетентності в усіх сферах науки (освіченість, розширення кругозору особистості, інтелектуального потенціалу та ерудиції; пізнання нового; знайомство з культурою через книги і приклади, дає можливість реалізувати свої навички на практиці через спілкування в колективі, залучення себе до кола освічених людей);

- наявність висококваліфікованих викладачів, відданих своїй професії;

- наявність відповідного сучасного обладнання та якісної літератури;

- можливість розвиватися духовно і культурно (розвиток виховання моральних і естетичних якостей особистості, спрямоване на формування гармонійно розвиненої особистості з розпростертими творчими та інтелектуальними здібностями);

- хороші взаємини між колегами і всередині групи (комфорт в колективі, теплота душі, взаємоповага, вміння працювати в команді та вміння стримувати (негативні) емоції);

- спрямованість на виховання любові, поваги, співчуття, душевності, дружнього ставлення до людей, любові до своєї Батьківщини і традицій; прищеплення молоді хороших манер, чесності, доброти, вміння вести себе в суспільстві.

Отже, на основі розробленої авторської анкети встановлено, що більшість опитаних майбутніх вихователів знаходяться на середньому і низькому рівнях сформованості духовних цінностей, що робить доцільним проведення подальших розвідок у даному напрямку.

Дослідження рівня сформованості у майбутніх вихователів духовних цінностей за рефлексивним критерієм відбувалося з використанням діагностичної методики А. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» (додаток 4). Узагальнені дані представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.5

**Рівень сформованості духовних цінностей майбутніх вихователів
(констатуючий експеримент; у%)**

Рівні	КГ	ЕГ
Високий	12,9	13,4
Середній	47,6	45,8
Низький	39,5	40,8

Як бачимо з таблиці 2.5, майбутні вихователі мають переважно середній рівень сформованості духовних цінностей – 47,6% КГ і 45,8% – ЕГ. Однак, існує негативна тенденція до того, що показники низького рівня так само досить значні – близько 40% в обох групах.

Для кращої наочності уявімо узагальнену діаграму сформованості духовних цінностей у майбутніх вихователів (дані були підраховані на основі середнього арифметичного).

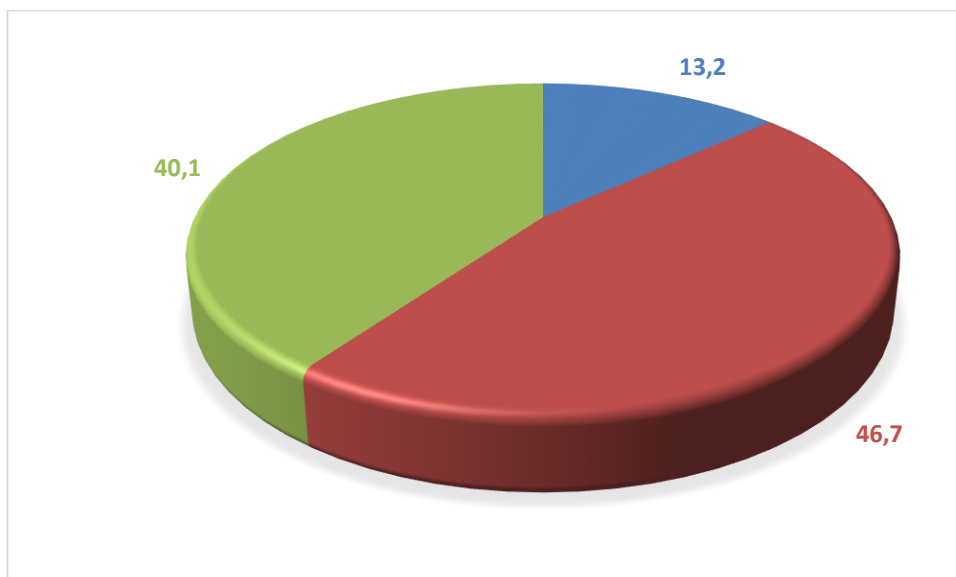


Рис. 2.1. Вхідний рівень сформованості духовних цінностей у майбутніх вихователів (констатувальний експеримент)

Дана ситуація свідчить про те, що необхідно впровадити програму формування у майбутніх вихователів відповідних цінностей. Цьому буде присвячено наступний параграф магістерської роботи.

2.2. Упровадження програми формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи.

Дослідження проблеми формування духовних цінностей майбутніх вихователів на теоретичному рівні, характеристика відповідних педагогічних умов, а також діагностика вхідного рівня сформованості духовних цінностей освіти у майбутніх вихователів дає нам можливість розробити програму спецкурсу з формування таких цінностей. У нашому магістерському дослідженні ми розробили таку програму під назвою «Аксіологічні основи освіти».

Метою програми є формування духовних цінностей майбутніх вихователів в освітньому процесі ЗВО.

У структуру програми входять одинадцять занять зі студентами, які можна проводити додатково щомісяця. Кожне заняття розраховане на одну годину двадцять хвилин.

Програма реалізується на основі таких принципів:

- принцип діалогу педагогічної взаємодії – пов'язаний з перетворенням позицій викладача і студента в особистісно-рівноправні;

- принцип проблематизації педагогічної взаємодії – веде до зміни ролей і функцій викладача і студента в процесі формування духовних цінностей освіти. Викладач не виховує, не навчає, але стимулює активність самого студента, його тенденцію до особистісного зростання, створює умови для здійснення учням моральних вчинків, для самостійного виявлення та постановки їм пізнавальних проблем і завдань;

- принцип персоналізації – припускає відмову від рольових масок, адекватне включення в це взаємодія і тих елементів особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій і відповідних їм дій і вчинків), які не відповідають рольовим очікуванням і нормативам;

- принцип індивідуалізації педагогічної взаємодії – означає виявлення і культивування в кожному учневі індивідуально-специфічного і особливого. Реалізація даного принципу означає побудову такого спілкування, яке було б адекватним віковим (за рівнем розвитку) і індивідуальним (особистісним) особливостям і можливостям, здібностям і схильностям всіх учнів;

- принцип активності студентів та особистої ініціативи в процес формування у них духовних цінностей освіти.

Зупинимось більш детально на кожному із запропонованих нами занять в структурі програми спецкурсу «Аксіологічні основи освіти».

Так, перше заняття у формі лекції – «Перлина знання або цінність освіти» покликане сформувати у майбутніх вихователів систему базових

знань про сутність понять «цінність», «освіта». Студенти мають можливість зануритися в різні історичні періоди (Античність, Середньовіччя, епоха Відродження) і простежити існуючий ціннісний ідеал. Так само дане заняття спрямоване на те, щоб студенти розуміли сутність поняття «цивілізація освіченого суспільства». Додатково можна запропонувати студентам переглянути трьох-серійний документальний фільм «Сила знань. Видатні університети Європи» (Сорбонський, Оксфордський, Віденський), після чого студентам пропонується обговорення вражень, отриманих від перегляду фільму.

Ключовим моментом першого заняття є акцентування уваги майбутніх вихователів на необхідності розвитку у них вміння обґрунтовувати свою думку, критично оцінювати інформацію, розуміти цінність освіти як аксіологічної категорії.

Друге заняття – лекція-розстановка акцентів «Освіта і виховання в сучасному світі» – має на меті познайомити студентів з основними проблемами освіти ХХІ століття, тенденціями і перспективами його розвитку та становлення. Особливу увагу необхідно приділити таким поняттям як «освіта» і «виховання». Майбутнім фахівцям можна запропонувати в процесі заняття опрацювати різні афоризми про виховання і освіту з подальшим колективним обговоренням.

Третє заняття – лекція-роздум «Чи розуміємо ми знання, отримані в процесі навчання?» – пропонується присвятити дослідженню однієї з найактуальніших проблем сучасності – розуміння студентами тих знань, які вони отримують у ЗВО. Студентам пропонується у вигляді дискусії обговорити поняття «освічена людина». Епіграфом до заняття можна запропонувати висловлювання П. Бауста «Освіта – скарб, праця – ключ до нього». В ході дискусії студентам можна задати такі питання:

– Чи сприяє плідна робота над собою формуванню освіченої, духовно-культурної особистості?

– Чи необхідно планувати роботу із самовдосконалення?

Студентам можна запропонувати привести приклади як з особистого життя, так і з художньої літератури. В процесі обговорення можна зачитати притчу «Шість кроків до мудрості».

Одного разу, коли учні попросили Хінг Ши розповісти їм, про шляхи людини до мудрості, він сказав їм:

- Шлях людини до мудрості схожий на шлях шовку, який бере свій початок від гусениці шовкопряда, поступово перетворюючись в прекрасну, міцну тканину. Подібно гусениці, що здійснює шість кроків перетворення в шовк, проходить людина схожий шлях до мудрості.

- Як це? - здивувалися учні, - розкажи нам, Учителю.

- Перший крок - крок народження, - почав Хінг Ши, - як і гусениці, приходить людина в цей світ голим і безпорадним.

Другий крок - крок накопичення. До тих пір, поки гусениця не виросла, для неї збирають листя шовковичного дерева, її оберігають від різких запахів і звуків. Так і людині дарують свою турботу і знання ті, хто його оточує. Подібно гусениці харчується він тим, що сам не збирав, здійснюючи своїй Другий крок.

Третій крок - крок кокона. Після того, як гусениця достатньо виросла, її пересаджують на спеціальну решітку, на якій вона починає плести шовкові нитки, поступово обволікаючи себе коконом. Людина ж, дорослішаючи, потрапляє на певний йому в житті місце і починає поступово витягати шовкові нитки поглядів, переконань і висновків, згодом, спутуючи їх і утворюючи навколо себе свій світ, схожий на кокон. На цьому етапі багато зупиняються, залишаючись до самої смерті на відведеному їм місці, закутавшись в кокон своїх переконань і висновків, який дарує їм примарне благополуччя і надію на сталість.

Четвертий крок - складний крок звільнення, крок торжества нового над старим, тоді відбувається руйнування звичного способу життя.

Здійснюючи цей крок, гусениць вбивають паром, а кокони їх обережно розвертають. Людина ж, що зважився на четвертий крок, перш за все, знищує в собі бездіяльну гусеницю, а потім починає поступово перетворювати кокон своїх переконань і висновків в ще тонкі, але вже не поплутані, нитки пізнання.

П'ятий крок - крок закріплення, полягає в тому, що кілька тонких, легко рвуться ниток, зв'язують в одну, більш міцну шовкову нитку. Людина, роблячи цей крок, зміцнює і зв'язує воєдино свої нитки пізнання, отримуючи в результаті те, що ми називаємо мудрістю.

Тут, Янг Лі, один з учнів мудреця, не витримавши, запитав:

- Учитель, а для чого ж тоді існує шостий крок, якщо мудрість досягається вже на п'ятому?

- Шостий крок - крок з'єднання і гармонії, - відповів мудрець, - коли міцні, сильні нитки сплітаються воєдино, утворюючи прекрасний гладкий шовк. Людина, роблячи цей крок, вплітає нитку своєї мудрості в загальне полотно, тісно переплітаючи його з нитками чужої мудрості, підтримуючи і зміцнюючи їх.

- Значить, на цьому кроці мудрість зміцнюється, так само як і на п'ятому, - сказав Янг Лі.

- Але тільки на шостому вона починає приносити плоди, - посміхнувся Хінг Ши.

У процесі четвертого заняття – лекції-дискусії «Духовність, культура, освіта, особистість» у студентів планується сформулювати уявлення про такі базові категорії як «духовність», «культура», «освіта». В процесі обговорення важливо, щоб майбутні фахівці прийшли до висновку, що освіта на основі взаємодії і співпраці - це ключ до гармонійного розвитку духовно-культурної освіченості людини.

Так само в процесі заняття студентам можна запропонувати прослухати відео-виступ Ш. Амонашвілі «Духовна сутність людини» з подальшим обговоренням.

В процесі п'ятого заняття – лекція-пошук «Ціннісна сутність освіти» – майбутнім педагогам пропонується організувати міні-тренінг, в ході якого вони визначають групи цінностей, складають їх таксономії і намагаються запропонувати варіанти вирішення проблеми домінування матеріальних цінностей в сучасному суспільстві.

Для цього у педагога можуть бути заготовлені вірші, різного роду тексти смислового змісту, притчі про духовність, Красу, Добро, Істину і т.д. Колективне їх обговорення допоможе зацікавити студентів проблемою цінностей, розширити їх знання про класифікацію цінностей, сприятиме збагаченню з власного духовного світу, позитивно вплине на процес формування духовно-культурних цінностей освіти.

Наступне – шосте заняття – ми пропонуємо провести в формі колективного диспуту на тему: «Освічена людина ХХІ століття, який він?». Така форма роботи допоможе закріпити раніше отримані знання, сприятиме формуванню вміння обґрунтовувати свої думки.

Так само майбутнім фахівцям можна запропонувати переглянути відео-матеріали дослідження, проведеного М. Віялом.

Цікавим для студентів буде колективне обговорення репродукцій картин для складання порівняльної характеристики студентів минулого і сучасності. Тут можна запропонувати такі варіанти репродукцій для роботи: «Студент і вчитель» (автор невідомий), «На навчанні» (О. Дайнека, 1961) та ін. (додаток 5).

Рефлексивним етапом заняття стане створення портрета освіченої людини ХХІ століття.

Сьоме заняття можна організувати у формі круглого столу на тему: «Особистість викладача як транслятора цінностей». Для мотиваційного етапу

студентів можна попросити анонімно оцінити роботу двох викладачів. Далі ознайомити з притчею «Професор для школи» з подальшим колективним аналізом.

Професор для школи

Одного разу Учитель разом з кількома учнями відвідав цікавила його лекцію в місцевому університеті. Після закінчення лекції учні, зацікавившись, запитали Учителя:

- Що ти скажеш про цього професора, Учитель? Чи сподобалося тобі то, як він володіє матеріалом і як пояснює його?

- На мій погляд, - сказав Учитель, - йому треба було б викладати не в університеті, а в школі або навіть, може бути, в дитячому саду.

Коли Учитель вимовив ці слова, хтось, що стояв недалеко від них, розвернувся і рішучими кроками пішов геть. Один з учнів вигукнув:

Учитель! Це той самий професор.

Учитель вдивлявся в спину, що минає, посміхнувся і сказав:

- Хто-небудь, будь ласка, доженете його ... і скажіть, що я помилився: тільки школа!

Цією історією ми були дуже здивовані. Ось як ми міркували: мало того, що Учитель ображає професора, про який йде мова, він ще і незвичайно швидко змінює свою думку. Зовсім випадково одному з нас зустрівся щоденник відомого вченого, який, виявилося, і був цим самим професором! (Заодно ми з'ясували, що справа відбувалася в Сполученому Королівстві, а професору на момент події було всього 29 років). У своєму щоденнику в той день учений записав: «Спочатку мене здивувало і навіть образило висловлювання Вчителі, яке я випадково підслухав після досить успішної, на мій погляд, лекції, на якій він був присутній. Учитель заявив, що моє місце - не в університеті, а в школі чи дитячому садку. Однак, коли мене наздогнав посланий їм помічник, все встало на свої місця! Виявляється, глибоке переконання Вчителі полягало в тому, що на самому ранньому етапі

в навчанні повинні брати участь кращі викладачі. І я з цим повністю згоден! Так я через недогляд прийняв щирий комплімент за образу чи злий жарт. Не дивно, що його знають і люблять у багатьох країнах, а мене тільки в нашому університеті ... »Після того як ми прочитали цей щоденник, і думка Вчителі, і важливість цієї історії стали для нас очевидні

Далі студентам можна було запропонувати переглянути відео-фрагменти з відомих художніх фільмів (х / ф «Велика перерва», х / ф «Музика серця», х / ф «Щоденник письменників свободи»). Після обговорення студентам – майбутнім вихователям важливо запропонувати сформулювати 5 ключових якостей, якими повинен володіти викладач ЗВО.

Восьме заняття може бути проведено у формі поетичної вітальні «У яскравому світлі знань», оскільки літературно-художня освіченість є однією зі складових духовно-культурних цінностей освіти. Студентам можна запропонувати для аналізу різні тексти або фрагменти з художньої літератури для колективного обговорення.

Дев'яте заняття ми пропонуємо провести в формі семінару-тренінгу «Освіта душі через серце», епіграфом до якого може стати вислів Лао-Дзи «освіту без душі спустошує душу». Мета тренінгу: формування у студентів знань про систему цінностей, розуміння їх сутності і т.д.

В ході тренінгу ми пропонуємо провести такі вправи як:

- «Конструктор прислів'їв» для розвитку вербального інтелекту;
- «Цінності освіти» для формування уявлень студентів про існуючі цінності освіти, визначення ключових причин знецінення освіти;
- «Діалог між освіченою людиною минулого і майбутнього» для рефлексувань системи цінностей освіти.

Десяте заняття спецкурсу заплановано провести в формі колоквиуму на тему: «Освіта майбутнього», в процесі якого майбутні вихователі у формі творчого есе будуть мати можливість висловити свою думку про те, яким має бути освіта через десять років.

Майбутнім вихователям представиться можливість обґрунтувати свою точку зору з приводу того, яким повинен бути вчитель і викладач, який вони бачать школу, дитячий садок та виш у майбутньому. Крім цього, важливим є їхня точка зору на освітню політику держави.

Таким чином, запропонований нами спецкурс спрямований на формування духовних цінностей майбутніх вихователів. У процесі його вивчення у студентів формуються знання про:

- сутності понять «цінність», «духовно-культурні цінності», «цінності освіти», «духовно-культурні цінності освіти»;
- про класифікацію цінностей;
- про підходи до розуміння духовно-культурних цінностей.

В процесі реалізації спецкурсу студент має оволодіти такими вміннями:

- реалізовувати освітній процес в навчальних закладах на основі аксіологічного підходу;
- керуватися духовно-культурними цінностями освіти у професійній діяльності.

Таким чином, запропонований нами спецкурс можна ввести в структуру освітнього процесу (як курс вивчення за вибором студента) або ж рекомендувати окремі заняття розчинити в дисциплінах професійного циклу. Крім цього, в ЗВО можна запропонувати створити спеціальний клуб, де б протягом року обговорювалися запропоновані теми зі студентами різних курсів.

2.3. Методичні рекомендації щодо формування духовних цінностей майбутніх вихователів у процесі соціально-гуманітарної роботи

Реалізація практичної частини дослідження дає можливість перейти до методичних рекомендацій, які дозволять оптимізувати процес формування духовних цінностей майбутніх вихователів.

Формування духовних цінностей у майбутніх вихователів є важливою складовою їхньої професійної підготовки. Це завдання передбачає інтеграцію культурних, моральних, етичних та соціальних аспектів в освітній процес. З цим пов'язані провідні методичні рекомендації.

По-перше, важливо визначати актуальні цілі та завдання.

Мета: Сприяти формуванню духовно-культурних цінностей, які базуються на загальнолюдських принципах, національній ідентичності та культурному спадку.

Завдання:

- Розвинути у студентів здатність до рефлексії над моральними й етичними дилемами.
- Формувати емпатію, толерантність та відповідальність.
- Забезпечити інтеграцію культурних аспектів у практичну діяльність.

По-друге, важливо змоделювати освітній процес, у тому числі, соціально-гуманітарну роботу дотриманням таких принципів:

- Міждисциплінарний підхід: використання тем, які поєднують аспекти духовності, культури, освіти та соціальної роботи.

- Реалізація практичних проєктів: залучення здобувачів студентів до соціальних ініціатив, волонтерської діяльності, культурних заходів.

По-третє, використання сучасних педагогічних технологій, зокрема:

- Інтерактивні методи: проведення дискусій, дебатів, обговорень соціальних проблем; використання кейс-методу для аналізу реальних життєвих ситуацій;

- Ігрові технології: рольові ігри, що моделюють соціально-гуманітарну роботу;

Технологія критичного мислення: метод синектики, мозковий штурм, написання есе на морально-етичні теми.

По-четверте, урахування необхідності формування культурної компетентності:

- Знайомство з культурною спадщиною: Організація екскурсій, відвідування музеїв, театрів, виставок.

- Міжкультурний діалог: Залучення студентів до спільних заходів із представниками різних культурних груп.

- Робота з літературними джерелами: Аналіз творів класичної та сучасної літератури, які висвітлюють етичні проблеми.

По-п'яте, саморозвиток і саморефлексія мають виступати підґрунтям для формування духовних цінностей:

- Духовний розвиток: заохочення студентів до самостійного вивчення філософських і релігійних текстів.

- Рефлексія: впровадження щоденників спостережень, де студенти аналізують свої дії, емоції та рішення.

- Наставництво: організація зустрічей із досвідченими педагогами, які можуть поділитися своїм досвідом та цінностями.

По-шосте, оцінка результатів формування духовних цінностей майбутніх вихователів має ґрунтуватися на регулярному моніторингу та зворотному зв'язку.

Моніторинг: регулярна перевірка рівня сформованості духовно-культурних цінностей через опитування, тести, рефлексивні завдання.

Зворотний зв'язок: проведення інтерв'ю зі студентами, аналіз їхніх досягнень та труднощів.

На заключення додамо, що максимального ефекту у формуванні духовних цінностей майбутніх вихователів можна досягнути завдяки соціальному партнерству з різними інститутами.

– Співпраця з установами культури: Музеями, театрами, бібліотеками.

– Підтримка громадських ініціатив: Організація спільних проєктів із громадськими організаціями.

Висновки до другого розділу

Для проведення констатувального етапу експерименту нами були виділені критерії (ціннісний, мотиваційний, діяльнісний, рефлексивний) та рівні (високий, середній і низький) сформованості духовних цінностей у майбутніх вихователів. На цій основі ми провели констатувальний експеримент, в якому взяли участь 36 студентів.

В ході експерименту стало очевидним, що домінуючим є середній і низький рівні сформованості духовних цінностей у майбутніх вихователів:

- високий рівень – 12,9% КГ і 13,4% ЕГ;
- середній рівень – 47,6% КГ і 45,8% ЕГ;
- низький рівень – 39,4% КГ і 40,8% ЕГ.

Тобто середній і низький рівні приблизно в одній кількісній категорії.

На основі отриманих даних ми прийшли до висновку про необхідність розробки програми спецкурсу «Аксіологічні основи освіти», метою якого є підвищення рівня сформованості духовних цінностей студентів – майбутніх вихователів, формування у них відповідних цінностей освіти. Спецкурс розрахований на десять занять, які можна проводити як в освітньому процесі ЗВО, так і в процесі соціально-гуманітарної роботи зі студентами.

До провідних методичних рекомендацій щодо формування духовних цінностей майбутніх вихователів відносимо:

- визначення актуальних цілей і завдань;
- моделювання освітнього процесу, у тому числі, в соціально-гуманітарній роботі з дотриманням таких принципів: міждисциплінарний підхід, реалізація практичних проєктів;
- використання інноваційних педагогічних технологій (інтерактивна, ігрова, технологія розвитку критичного мислення);
- урахування необхідності формування культурної компетентності;
- саморозвиток і саморефлексія мають виступати підґрунтям для формування духовних цінностей;
- оцінка результатів формування духовних цінностей майбутніх вихователів має ґрунтуватися на регулярному моніторингу та зворотному зв'язку;
- соціальне партнерство з різними інститутами.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми формування духовних цінностей майбутніх вихователів на теоретико-практичному рівні дає на можливість зробити низку узагальнюючих висновків.

1. Дана проблема досить активно досліджується на міждисциплінарному рівні (філософія, соціологія, психологія, педагогіка), проте єдиної думки з приводу сутності категорії «цінність» в науці немає. Автори сходяться на тому, що сучасне суспільство більш орієнтується на матеріальні цінності, ніж на духовні, а духовно-культурний рівень населення знижений.

2. Категорія «цінність» у сучасному науковому полі трактується як норма, правило, ідеал, до якого прагне особистість і яке виступає регулятором її поведінки в подальшому житті. Існує кілька класифікацій цінностей, серед яких виділяють: матеріальні і духовні. Духовні цінності, своєю чергою, розуміються як єдність духовно-моральних якостей особистості, які проявляються в суб'єкт-суб'єктних і міжкультурних взаєминах, регулюють відносини людей.

3. Духовні цінності майбутніх вихователів – це інтегративне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) і на себе (честь, самодостатність), яке робить поведінку майбутнього фахівця конструктивним і забезпечує можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію і самореалізацію особистості в майбутній професії та суспільстві. До духовних цінностей майбутнього вихователя ми відносимо: відповідальність, гуманізм, толерантність, гідність і честь, самовдосконалення, мистецтво, літературу та ін.).

4. У процесі теоретичного дослідження проблеми формування духовно-культурних цінностей освіти у майбутніх педагогів ми прийшли до висновку,

що існує ряд факторів, що впливають на даний процес, а саме: зовнішні і внутрішні. До зовнішніх ми віднесли: родину, засоби масової інформації, соціокультурне середовище ЗВО (колектив, різні види діяльності), суспільство і культуру в цілому. До внутрішніх факторів відносять: особистий суб'єктивний і культурний досвід, моральні принципи, прагнення до самовдосконалення.

5. Для проведення констатувального етапу експерименту нами були виділені критерії (ціннісний, мотиваційний, діяльнісний, рефлексивний) та рівні (високий, середній і низький) сформованості духовно-культурних цінностей освіти у майбутніх педагогів.

Під час експерименту, було використано такі діагностичні методики: творчі завдання, анкети, стандартизовані методики Шварца, Карпова і т.д.

Ми отримали дані, що свідчать про низький рівень сформованості духовних цінностей у студентів. Так, на високому рівні були 12,9% КГ і 13,4% ЕГ студентів; на середньому – 47,6% КГ і 45,8% ЕГ, на низькому – 39,4% КГ і 40,8% ЕГ.

6. На основі отриманих даних ми прийшли до висновку про необхідність розробки програми спецкурсу «Аксіологічні основи освіти», метою якого є підвищення рівня сформованості духовних цінностей розвитку студентів, формування у них відповідних цінностей освіти. Спецкурс розрахований на десять занять, які можна проводити як в освітньому процесі ЗВО, так і в процесі позааудиторної роботи зі студентами.

До провідних методичних рекомендацій щодо формування духовних цінностей майбутніх вихователів відносимо:

- визначення актуальних цілей і завдань;
- моделювання освітнього процесу, у тому числі, в соціально-гуманітарній роботі з дотриманням таких принципів: міждисциплінарний підхід, реалізація практичних проєктів;

- використання інноваційних педагогічних технологій (інтерактивна, ігрова, технологія розвитку критичного мислення);
- урахування необхідності формування культурної компетентності;
- саморозвиток і саморефлексія мають виступати підґрунтям для формування духовних цінностей;
- оцінка результатів формування духовних цінностей майбутніх вихователів має ґрунтуватися на регулярному моніторингу та зворотному зв'язку;
- соціальне партнерство з різними інститутами.

Магістерська роботи не вичерпує всіх аспектів дослідження проблеми. Важливим є проведення контрольного експерименту для перевірки ефективності програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулов Р. М. Організація позааудиторної роботи зі студентами вищих навчальних закладів недержавної форми власності. дис. канд. пед. наук. Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг, 2002.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Балл Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності. Педагогіка і психологія, 1994. 2. С. 3–4.
4. Бартків О. С., Дурманенко Є.А. Система виховної роботи у Педагогічному інституті. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2011. № 17. С. 49–52.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. К.: Либідь, 2006. 272 с.
6. Білик Л. Методологічні підходи до організації роботи кураторів у вищій школі. *Проблеми освіти*. 2001. Вип. 29. С. 25–32.
7. Боришевський М. І. Духовні цінності в становленні особистості громадянина. *Педагогіка і психологія*. 1997. №1. С. 144 – 150.
8. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. В О. В. Сухомлинська (Ред.). *Цінності освіти і виховання: науково-методичний збірник* К.: АПН України, 1997. 123 с.
9. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. К.: Академвидав, 2010. 416 с.
10. Боришевський М. Й., Пилипенко, Л. І., Пенькова, О. І. Виховання духовності особистості: навчально-методичний посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 126 с.

11. Галян І. Психологічні особливості діагностики мотиваційно-ціннісної сфери особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т.IX. Ч. 5 / за ред. С. Д. Максименка. К. : ГНОЗІС, 2007. С. 230–237.*
12. Гапон Ю. А. Соціально-педагогічні технології виховання: теоретичні основи і практика. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 2. С. 108–115.
13. Глазиріна В.М., Артьоменко О.І. Виховна робота в педагогічному вчнз як складова частина професійної підготовки майбутнього вчителя. URL: <https://core.ac.uk/reader/12081430>.
14. Горіна О. Т. Формування духовної культури студентської молоді у вищих навчальних закладах. дис. канд. пед. наук. Східноукраїнський національний університет імені В. Даля. Київ, 2014. 246 с.
15. Грищенко Н.А. Формування про соціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності: автореф. ...дис. канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2009. 21 с.
16. Давидова Ж. В. Педагогічні умови формування духовноціннісних орієнтацій студентської молоді: дис. канд. пед. наук. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків., 2013. 215 с.
17. Дорошенко А. Б. Шляхи формування духовної культури особистості в умовах відродження національної освіти. *Філософія освіти в сучасній Україні*. К. : ІЗМН, 1997. С. 277 – 279.
18. Дубасенюк О. А. Технологічний підхід до професійно-педагогічної підготовки: пошуки та перспективи. "Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів : навчальний посібник / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. С. 4-12.
19. Дуліна В. В. Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності. Дис. канд. пед. наук, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2003.

20. Єжова, О. О. Життєві цінності учнівської молоді закладів профтехосвіти. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2008. Т.1. С. 44–46.
21. Зданевич Л. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Ж., 2014. 44 с.
22. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ-Черкаси: Вид від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
23. Карпенко З. Предмет і метод аксіопсихології особистості. *Психологія і суспільство*. 2008. №1 (31). С. 35-62.
24. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2009 № 6. С. 19-23.
25. Кочанова Н. В. Організація виховної роботи. Харків : Ранок, 2008. 256 с.
26. Корнієнко, О. М. Національні цінності особистості: сутність та особливості формування. (Дис. канд. філософ. наук), Київський університет імені Т. Шевченка, Київ, 1998. 192 с.
27. Кремень, В. Г. Освіта в Україні. Гуманітарні науки: науково-практичний журнал. 2001. №2. С. 4–17.
28. Кучерява О. Психолого-педагогічні основи організації позааудиторної роботи з математики студентів педагогічного університету. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2010. №35. С. 114 – 119.
29. Лаппо В. В. Виховання духовних цінностей студентської молоді засобами національної культури. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2014. № 2. С. 142–146.

30. Лаппо В. В. Організаційно-методичні засади духовного розвитку особистості студента в освітньому просторі вищого навчального закладу. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 2. С. 146–149.
31. Лаппо В. В. Роль куратора академічної групи в розвитку духовного потенціалу студентів ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3. С. 371–377.
32. Лаппо В. В. Сутнісна характеристика рефлексії як складника процесу формування духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(1). С. 321–329.
33. Лаппо В. В. Теоретичні засади вдосконалення духовної сфери особистості студента в умовах вищої школи. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2015. Вип. 20(1). С. 128–134.
34. Лімаров А.І., Сук Г.Є. Позаучбова робота у ВНЗ як умова формування лідерських якостей студентів. *Сучасні аспекти виховання студентської молоді*. 2009. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/31280/>
35. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія”. Київ, 2000. 20 с.
36. Марушкевич А. А. Педагогіка вищої школи. Теорія виховання (Цикл лекцій) : навчальний посібник. К. : ВПЦ „Київський університет”, 2006. С. 62–67.
37. Мафтин Л. Виховна робота у вузі : навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2001. 167 с.
38. Медведєва О. Р. Формування творчих умінь студентів у позааудиторній виховній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец.:13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Х., 2008. 19 с.

39. Ніколенко Л.М. Поняття позааудиторної діяльності у соціально-педагогічному аспекті. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*, 2013. № 1 (5). С. 21–25.
40. Овчаренко Г. Е. Позанавчальна діяльність студентів у вищих навчальних закладах : сутнісні характеристики, структура та особливості *Освіта Донбасу*. 2008. № 5-6 (130-131). С. 35–38.
41. Олексюк О. М. Формування духовного потенціалу студентської молоді у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1997. 21 с.
42. Онищенко В.Д. Філософія духа і духовного пізнання: Християнсько-філософська ноологія. Львів: Лотос, 1998. 338 с.
43. Онучак Л.В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: автореф. дис. канд. пед. наук. К., 2002. 18 с.
44. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : /Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, З. Н. Борисова та ін.; [за заг. ред. І. І. Загарницької]. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 310 с.
45. Пивоварова Г.С. Аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи закладів вищої освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2023. (19), 113–124.
46. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. К.: Наш час, 2007. 280 с.
47. Попенко Н.В. Теоретичний аналіз основних дефініцій дослідження соціально-гуманітарної підготовки магістрів природничих спеціальностей в умовах дистанційного навчання. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. №45. С.29–40.

48. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.

49. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2002. 455 с.

50. Сидоренко Л.С. Місце духовних цінностей у професійній підготовці майбутніх вчителів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2010. №9(68). С. 153 – 157.

51. Скрипник Н.С. Позааудиторна діяльність студентів вищих навчальних закладів : сутність, структура й особливості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2012. Вип. 27 (80). С. 566-571.

52. Соловей М., Демчук В. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості. *Рідна школа*. 2004. Червень. С. 33–37.

53. Стратегія розвитку педагогічної освіти в Україні: концептуальні положення / О.Г. Кучерявий; за наук. ред. член-кор. НАПН України Л.Б. Лук'янової; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. К.: ТОВ «ДКСЦентр», 2016. 43 с.

54. Танько Т. Духовно-моральні цінності як ознака професіоналізму вихователя сучасного закладу дошкільної освіти. *Освітній простір України*. 2018. №13. С. 126 – 132.

55. Тернопільська, В. І. Довідник з виховної роботи зі студентами. / І. В. Тернопільська, Т. В. Коломієць, І. О. Піонтківська. Тернопіль: Видвництво «Богдан», 2014. 216 с.

56. Фіцула М. М. Педагогіка : посібник. Київ : «Академія», 2000. 453 с.

57. Шевченко Н.О. Духовний розвиток особистості майбутнього вихователя у контексті вирішення проблеми підготовки національних педагогічних кадрів. *Теорія і методика навчання та виховання*. 2016. Вип. 39. – С. 143–150.

58. Шашенко С. В. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук К., 2004. – 24 с.

59. Шехавцова С. О. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у позанавчальній діяльності університету: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2009. 223 с.

60. Шюрман Гайнц. Духовна праця / Переклад з нім. Н.Лозинська. – Львів: Свічадо, 1999. 72 с.

61. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді. *Вища освіта України*. 2005. № 4. С. 62–67.

62. Яценко В.В. духовні цінності як джерело формування моральної культури у майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. №4 (73). С. 262–268.

63. Rockeach M. The nature of human values. New York: Free Press, 1973. 170 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Ціннісний опитувальник Шварца.

Список цінностей складається з двох частин: іменників і прикметників, що включають 57 цінностей. Випробуваний оцінює кожну із запропонованих цінностей за шкалою від 7 до – 1 балів.

Процедура тестування

Інструкція: У цьому опитувальнику Вам потрібно відповісти на питання: «Які цінності важливі для мене як керівні принципи мого життя і які цінності менш важливі для мене?». Далі на наступних сторінках наведені два списки цінностей, взятих з різних культур. У дужках наведено пояснення кожної цінності.

Ваше завдання полягає в тому, щоб оцінити ступінь важливості кожної цінності як керівного принципу Вашому житті.

Використовуйте оцінну шкалу оцінок від -1 до 7.

Чим вище номер (– 1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), тим важливішою дана цінність є для Вас як керівний принцип Вашого життя. При цьому приблизно орієнтуйтеся на наступні значення відміток:

відмітка «-1» характеризує цінності, протилежні Вашим принципам, відмітка «0» означає, що цінність абсолютно не має значення, не є керівним принципом у Вашому житті, відмітка «3» означає, що цінність важлива, відмітка «6» означає, що цінність дуже важлива, відмітка «7» характеризує цінності вищої значущості, зазвичай таких цінностей не повинно бути більше двох.

Список цінностей

1.	рівність (рівні можливості для всіх
2.	внутрішня гармонія (бути в мирі з самим собою)

3.	соціальна сила (контроль над іншими, домінантність)
4.	задоволення (задоволення бажань)
5.	свобода (свобода думок і дій)
6.	духовне життя (акцент на духовних, а не матеріальних питаннях)
7.	почуття приналежності (відчуття, що я не самотній)
8.	соціальний порядок (стабільність суспільства)
9.	життя, повна вражень (прагнення до новизни)
10.	сенс життя (мети в житті)
11.	ввічливість (люб'язність, хороші манери)
12.	багатство (матеріальна власність, гроші)
13.	національна безпека (захищеність своєї батьківщини від ворогів)
14.	самоповагу (віра у власну цінність)
15.	повага думки інших (врахування інтересів інших людей, уникнення конфронтації)
16.	креативність (унікальність, багата уява)
17.	мир у всьому світі (свобода від воєн і конфліктів)
18.	повага традицій (збереження визнаних традицій, звичаїв)
19.	зріла любов (глибока емоційна і духовна близькість)
20.	самодисципліна (самообмеження, стійкість до спокус)
21.	право на усамітнення (право на особистий простір)
22.	безпеку сім'ї (безпека для близьких)
23.	соціальне визнання (схвалення, повагу інших)
24.	єдність з природою (злиття з природою)
25.	мінлива життя (життя, наповнене проблемами, новизною і змінами)
26.	мудрість (зріле розуміння світу)
27.	авторитет (право бути лідером або командувати)

28.	справжня дружба (близькі друзі)
29.	світ краси (краса природи і мистецтва)
30.	соціальна справедливість (виправлення несправедливості, турбота про слабких)
31.	самостійний (хто ж має надію на себе, самодостатній)
32.	стриманий (уникає крайностей в почуттях і діях)
33.	вірний (відданий друзям, групі)
34.	цілеспрямований (працьовитий, натхненний)
35.	відкритий до чужих думок (терпимий до різних ідей і вірувань)
36.	скромний (простий, що не прагне привернути до себе увагу)
37.	сміливий (який шукає пригод, ризик)
38.	захищає навколишнє середовище (зберігає природу)
39.	впливовий (має вплив на людей і події)
40.	поважаючий батьків і старших (виявляє повагу)
41.	вибирає свою мету (відбирає власні наміри)
42.	здоровий (не боляче фізично або душевно)
43.	здатний (компетентний, здатний ефективно діяти)
44.	приймає життя (який підпорядковується життєвим обставинам)
45.	чесний (відвертий, щирий)
46.	зберігає свій імідж (захист свого «обличчя»)
47.	виконавчий (слухняний, що підкоряється правилам)
48.	розумний (логічний, мислячий)
49.	корисний (працює на благо інших)
50.	насолюдується життям (насолюда їжею, сексом, розвагами та ін.)
51.	благочестивий (дотримується релігійної віри і переконань)
52.	відповідальний (надійний, яке заслуговує на довіру)
53.	допитливий (цікавиться всім, допитливий)

54.	схильний прощати (прагне прощати іншого)
55.	успішний (що досягає мети)
56.	охайний (охайний, акуратний)
57.	потурає своїм бажанням (займається тим, що приносить задоволення).

Завдання 1.

Шановні студенти!

Вам пропонується написати міні-твір на тему "Освіта для мене - це ...». Висловіть в декількох реченнях власне ставлення до освіти. Яке значення має освіту в Вашому житті?

завдання 2

Бесіда 1.1. "Цінність освіти в різні історичні періоди" проводилася з метою з'ясування уявлень студентської молоді про ідеал освіченості, цінність освіти в різні історичні періоди (античні часи, часи Середньовіччя, епоха Відродження і т.д.) і стимулювання їх мотивації і інтересу до навчально-виховного процесу шляхом їх ознайомлення з цікавими фактами з історії освіти.

Бесіда 1.2.

Шановні студенти!

Що Вам відомо про ідеал освіченості в Стародавній Греції, Спарті і Римі?

Які якості освіченої особистості найбільше цінували за часів Середньовіччя?

Людину вважали ширококомислячими і освіченою в епоху Відродження?

Які характеристики освіченої людини минулого притаманні сучасній освіченій людині? Чого їй не вистачає?

Анкета

Дата _____ Група _____ Курс _____

1. Що, на Вашу думку, необхідно для формування ціннісного ставлення до освіти?

2. Як Ви вважаєте, в чому полягає головна цінність освіти?

3. Що може сприяти розвитку духовного світу особистості під час навчання у вузі?

4. Як, на Вашу думку, можливо підвищити інтерес до навчально-виховного процесу?

5. Як Ви вважаєте, зміна культурних традицій впливає на духовний розвиток особистості? Обґрунтуйте вашу позицію.

6. Що, на Вашу думку, можна віднести до духовно-культурних цінностей освіти?

7. Чи свідчить наявність диплома про вищу освіту про те, що людина є вихованим, культурним і високоморальним? Поясніть Вашу точку зору.

Методика Карпова А.В. «Діагностика рефлексії»

У бланку відповідей, навпроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, яка відповідає варіанту Вашої відповіді: абсолютно невірно - 1, невірно - 2, мабуть, невірно - 3, не знаю - 4, мабуть, вірно - 5, вірно - 6, абсолютно вірно - 7.

Прочитавши хорошу книгу, я завжди потім довго думаю про неї; хочеться її з ким-небудь обговорити.	
Коли мене раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що спало мені на думку.	
Перш, ніж зняти трубку телефону, щоб подзвонити по справі, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.	
Зробивши якийсь промах, я довго потім не можу відволіктися від думок про нього.	
Коли я розмірковую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом згадати, що послужило початком ланцюжка думок.	
Приступаючи до важкого завдання, я намагаюся не думати про майбутні труднощі.	
Головне для мене - уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.	
Буває, що я не можу зрозуміти, чому хтось не задоволений мною.	
Я часто ставлю себе на місце іншої людини.	
Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.	

Мені було б важко написати серйозне лист, якби я заздалегідь не склав план.	
Я швидше починаю діяти, а не розмірковувати над причинами своїх невдач.	
Я досить легко приймаю рішення про дорогу покупку.	
Як правило, щось задумав, я прокручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.	
Мене турбує моє майбутнє.	
Думаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою думкою, яка прийшла в голову.	
Іноді я приймаю необдумані рішення.	
Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести його подумки, наводячи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору.	
Якщо відбувається конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто винен, я в першу чергу, починаю з себе.	
Перш, ніж прийняти рішення, я завжди намагаюся все ретельно обміркувати і зважити.	
У мене бувають конфлікти від того, що я, часом, не можу передбачити, якої поведінки від мене чекають оточуючі.	
Буває, що обмірковуючи розмову з іншою людиною, я як би подумки веду з ним діалог.	
Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають у інших людей мої слова і вчинки.	
Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб його не образити.	
Вирішуючи важке завдання, я думаю над нею навіть тоді,	

коли займаюся іншими справами.	
Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винним.	
Рідко буває так, що я шкодую про сказане.	



Владимиров І
На уроці грамоти у дяка
1913р.



Морозов А.
"Сільська безкоштовна школа"
1865р.



Цветков В.
"Не вирішила"



Харківський А.
"Нагорода вчителю» 1951р.



Студент і вчитель (автор не відомий)